

National Endowment
for Democracy
Supporting freedom around the world

PROCENA STATUSA PRAVA NEVECINSKIH ZAJEDNICA NA KOSOVU

2022

PROCENA STATUSA PRAVA NEVEĆINSKIH ZAJEDNICA NA KOSOVU

Naručilac istraživanja

NVO AKTIV

Autori istraživanja

Caleb Waugh

Igor Marković

Donator

National Endowment for Democracy (NED)

Za izdavača

NVO AKTIV

Adresa: Kralja Petra 183a, Severna Mitrovica

Imejl: office@ngoaktiv.org

Veb-sajt: www.ngoaktiv.org

Severna Mitrovica, novembar 2022.

SADRŽAJ

I. Uvod.....	7
II. Pregled prava u 2021. godini.....	9
III. Političko učešće i izbori.....	21
IV. Pristup uslugama.....	25
V. Socio-ekonomska pitanja.....	29
VI. Identitet i kulturno nasleđe.....	33
VII. Manje nevećinske zajednice.....	35
VIII. Tri ključna interesa svake od nevećinskih zajednica	37

Godina 2021. obeležena je nizom turbulentnih događaja, kako na globalnom, tako i na lokalnom nivou, koji su suštinski uticali na tok društveno-političkog života na Kosovu. Na međunarodnom planu, pandemija COVID-19 je nastavila da divlja, ali je razvoj vakcine obećavao postepeni izlazak iz načina života koji je prošle godine bio obeležen i oblikovan raznim ograničenjima. Štaviše, početak predsedničkog mandata Džozefa Bajdena signalizirao je promenu kursa u spoljnoj politici SAD-a, koja je imala potencijal da utiče na region Zapadnog Balkana koji se pojavio kao moguća žarišna tačka između Rusije i zapadnih sila. Na domaćem planu, prvi veliki događaj te godine su bili skupštinski izbori koji su održani u februaru te godine, a na kojima je Aljbin Kurti došao na vlast na talasu narodnog nezadovoljstva statusom kvo.¹ Njegova partija Samoopredeljenje! je osvojila 50% glasova, i uspeo je lako da osvoji većinu mesta u Skupštini, što je ogroman napredak u odnosu na njegov prethodni mandat koji je trajao samo nekoliko meseci.²

Kurtijev (drugi) dolazak na visoku funkciju okarakterisao je agresivniji ton prilagođen odnosu vlade sa Srbijom i , nešto što je poslužilo za stvaranje atmosfere strepnje u mnogim sektorima nevećinskih zajednica na Kosovu. Međutim, obećanja o „unutrašnjem direktnom dijalogu“ nisu se ostvarila, što je možda dodatno pogoršalo percepcije da je Kurtijev kabinet bio sklon preduzimanju jednostranih koraka u skoro potpunom odsustvu prethodnih konsultacija sa nevećinskim političkim akterima i/ili međunarodnom zajednicom. Nastavak porasta broja kriminalnih incidenata u zajednicama kosovskih Srba podstakao je nagli pad nivoa poverenja u bezbednosnu situaciju koji su pripadnici te zajednice izražavali, pogoršavajući već postojeći utisak o nekažnjivosti. Na sličan način, upotreba sile od strane vladinih aktera u četiri opštine na severu Kosova, bez obzira na razlog, ostavila je kod mnogih članova zajednice osećaj da su nepravedno targetirani.

¹ KosSev, *Kosovo snap elections LIVE*, 2021, dostupno na [dostupno na : https://kossev.info/kosovski-vanredni-izbori-uzivo/](https://kossev.info/kosovski-vanredni-izbori-uzivo/)

² Politico, *Ousted Ex PM wins historic victory in Kosovo Election*, dostupno na : <https://www.politico.eu/article/ousted-ex-pm-wins-historic-victory-in-kosovo-election-albin-kurti/>

U takvom okruženju, NVO AKTIV je započela rad na svojoj drugoj godišnjoj **Proceni statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu**. Koristeći sličan format i metodologiju koji su upotrebljeni u prethodnim istraživanjima, AKTIV je pokušao da ide u korak sa dešavanjima koja bi potencijalno mogla da utiču na primenu zakona koji regulišu prava zajednica, kao i da izmeri u kojoj meri su oni doveli do opipljivih promena (bilo pozitivnih, bilo negativnih) u institucionalnoj praksi. U tom smislu, ono što je možda najuočljivije nije zapravo promena, već njeno skoro potpuno odsustvo. U stvari, situacija se u mnogim aspektima pogoršala tokom 2021. godine, pošto su mnogi institucionalni nedostaci na koje je ukazano u ovom izveštaju prošle godine ostali uglavnom nerešeni od strane nadležnih organa, o čemu će dalje biti reči u ovoj publikaciji. Posmatrano kroz perspektivu metodologije, teško je utvrditi postojanje potencijalne veze između pogoršanja javne retorike koja se koristi kada se na primer govori o procesu dijaloga ili među-etničkim odnosima i porasta bezbednosnih incidenata, ali činjenica da se mnogi pripadnici nevećinskih zajednica osećaju manje bezbedno i manje sigurno u svoju budućnost na Kosovu je stalni razlog za zabrinutost.

Mnoga pitanja koja su gore opisana su, pre svega, pitanja percepcije i javnog raspoloženja, koja su nastala usled promenjenog tona i prirode javnih izjava političkih aktera i na Kosovu i u Srbiji. Kada su u pitanju detalji svakodnevnog institucionalnog života, situacija je ostala prilično nepromenljiva, u smislu da je isti stepen nesprovođenja, na primer, Zakona o upotrebi jezika, koji je zabeležen tokom 2020, bio zabeležen i 2021. godine. Pristup osnovnim uslugama je nastavio da i dalje predstavlja izazov, posebno za one građane koji žive u manjim, izolovanijim zajednicama. Dugoročna rešenja za pitanja kao što su sloboda kretanja, pristup ličnim dokumentima i zaštita kulturnog nasleđa, i dalje su ostala neuhvatljiva i često obojena političkim stavovima i poziranjem.

Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu za 2021. godinu je publikacija koja, za razliku od izveštaja slične prirode, ima za cilj da razjasni perspektivu običnih građana u vezi sa problemima sa kojima se svakodnevno ili periodično suočavaju, kao i interesima za koje smatraju da bi donosioci odluka trebalo više da vode računa. U tom smislu, istraživački tim je održao četrnaest (14) fokus grupa sa pripadnicima nevećinskih zajednica u kosovskim opštinama u kojima Aškalije, Bošnjaci, Egipćani, Goranci, Romi, Turci i Srbi čine značajan deo stanovništva.

Pored fokus grupa sa građanima, obavljeno je dodatnih osamnaest (18) intervjua sa predstavnicima nevladinog sektora i medija, kao i sa donosiocima odluka iz redova nevećinskih zajednica. Cilj ovog istraživačkog pristupa je bio da istraži lične stavove i interese nevećinskih zajednica, o kojima postoji veoma ograničena društvena i politička diskusija. Baš kao što je bio slučaj sa prošlogodišnjim izveštajem, i ovo najnovije izdanje se bavi ispitivanjem života nevećinskih zajednica kroz političko učešće, pristup uslugama, društveno-ekonomska pitanja, identitet i kulturno nasleđe.

Povratne informacije koje su prikupljene od običnih građana, ali i istaknutih predstavnika nevećinskih zajednica su uključene u izveštaj čiji je cilj da informiše javnost, kako na Kosovu tako i u regionu, o preprekama sa kojima se pripadnici nevećinskih zajednica susreću. Važno je naglasiti da ovaj izveštaj ne nastoji da obuhvati sva pitanja i ključne teme od značaja za nevećinske zajednice, već da podstakne reakciju centralnih i lokalnih institucija, koje, bez daljeg odlaganja, bi ozbiljnije shvatile činjenice koje će biti predstavljene u radu.

II. PREGLED PRAVA U 2021. GODINI

JEZIK I PRISTUP INFORMACIJAMA

Pitanje jezičkih prava, ili drugim rečima, institucionalno poštovanje zakonodavstva koje reguliše zvaničnu dvojezičnost, ostalo je i tokom 2021. godine jedan od ključnih izazova sa kojim su se nevećinske zajednice susretale. Okoštavanje situacije je proizašlo iz stalnog nedostatka političke volje da se na sveobuhvatan i holistički način pozabave institucionalnim nedostacima, i nastavilo je da negativno utiče na sposobnost mnogih pripadnika kosovskih zajednica da funkcionišu u okviru institucionalnih struktura na svim nivoima vlasti. Izveštaji koje su objavili Državni sekretarijat SAD³, institucija Ombudsmana Kosova⁴ i Evropska komisija svi beleže probleme vezane za pitanje poštovanja Zakona o upotrebi jezika. Ombudsman je takođe naveo da je primio izvestan broj pritužbi od pripadnika nevećinskih zajednica zbog nepoštovanja službene dvojezičnosti⁵. Iako se izveštaji razlikuju po tonu, pitanje jezičkih prava je generalno naglašeno kao jedno od hitnijih pitanja sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice.

Bilo je izuzetno malo pomaka u pogledu jezičkih prava tokom 2021. godine, tako da je situacija u priličnoj meri nastavila da stagnira. Pripadnici nevećinskih zajednica nastavili su da prijavljuju probleme u dobijanju informacija i usluga na njihovim maternjim jezicima, posebno u opštinama koje su inače većinski albanske. Naime, mnogi od onih koji su učestvovali u intervjuima i fokus grupama su izneli mišljenje da se situacija zapravo pogoršala između 2020. i 2021. godine, posebno u pogledu kontakta, saradnje i pružanja usluga na nivou lokalne samouprave.⁶ Jedna od osoba koje smo intervjuisali je navela da je Centar za socijalni rad u Peći u posebno lošim odnosima sa lokalnim stanovništvom srpske nacionalnosti, sa zaposlenima koji odbijaju da komuniciraju i/ili daju informacije na srpskom jeziku.⁷ Slične utiske i iskustva izneli su i srpski stanovnici Priluzja (opština Vučitrn)⁸, i Osojana (opština Peć). U ovim područjima, česta je pritužba da zaposleni u lokalnim institucijama „odbijaju“ da razgovaraju sa njima na srpskom ili da neće da im pruže neophodne usluge. Uopšteno govoreći, osećaj kao i konsenzus među učesnicima istraživanja iz redova zajednice kosovskih Srba je bio da je ukupna situacija ostala nepromenjena između 2020. i 2021. ili da se pogoršala, posebno nakon pobeđe Aljbina Kurtija na izborima u februaru 2022.

³ Državni sekretarijat, 2021 "Godišnji izveštaj o stanju ljudskih prava: Kosovo, 2022", dostupno na: <https://www.state.gov/reports/2021-country-reports-on-human-rights-practices/kosovo/>

⁴ Međunarodni institut Ombudsmana (IOI), KOSOVO | Godišnji izveštaj Ombudsmana 2021, 2022, dostupno na : <https://www.theioi.org/ioi-news/current-news/ombudsperson-publishes-annual-report-2021#:~:text=The%20Ombudsperson%20of%20Kosovo,1%20January%202021%20December%202021.>

⁵ Ibid, strana 80

⁶ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih za potrebe ovog istraživanja u periodu od avgusta do oktobra 2022.

⁷ Intervju sa stanovnikom Peći, kosovskim Srbinom, u septembru 2022. godine

⁸ Na osnovu fokus grupe koja je održana u Priluzju avgusta 2022. godine

Sposobnost srpske **zajednice** na Kosovu da pristupi uslugama i informacijama je u značajnoj meri opstruisana stalnim strukturalnim problemima kada je u pitanju poštovanje dvojezičnog zakonodavstva. Ovo je posebno evidentno u svakodnevnim interakcijama sa centralnim institucijama, kao i sa lokalnim zvaničnim telima. NVO AKTIV je nastavila da konstatuje probleme u prevodu zvaničnih saopštenja za štampu, ministarskih i drugih zvaničnih sajtova, kao i na platformama kao što je „eKosova“. Među njima, treba napomenuti da je **Poreska uprava Kosova** bila možda jedan od najgorih prekršilaca tokom 2021. godine, sa brojnim formularima i uputstvima koji su ili nedostupni na srpskom jeziku ili sa izuzetno lošim prevodima⁹ koji sadrže reči koje ne postoje u srpskom jeziku.¹⁰ Štaviše, iako je portal eKosovaonline, koji je dizajniran da pojednostavi različite administrativne procese i procedure, zaista imao srpsku verziju, uočene su brojne gramatičke i leksičke greške, pri čemu su pojedini delovi samo delimično i/ili pogrešno prevedeni.¹¹

Bošnjačka zajednica navodi slične probleme kada je u pitanju upotreba jezika na institucionalnom nivou, posebno u regionima u i oko Prizrena i Peći.¹² Kao što je slučaj sa srpskim jezikom, navedeno je da se situacija u pogledu jezičkih prava (na lokalnom nivou) zapravo pogoršala i da posebno opština Prizren ne izdaje/pruža informacije na bosanskom jeziku (uprkos činjenici da je bosanski „jezik u službenoj upotrebi“ u toj opštini). Pored toga, među učesnicima istraživanja pribeleženo je da lokalne vlasti povremeno odbijaju da komuniciraju na njihovom maternjem jeziku. Jedan meštанин бошњачке националности у општини Призрен је изјавио да је полиција, приликом пријаве инцидента у вези са њиховом личном имовином, odbila da im da prevode i rekla da „vi Bošnjaci treba da naučite albanski“.¹³

Novinari medijskih portala iz nevećinske zajednice zapazili su kontinuirane i česte probleme tokom 2021. godine u pristupu informacijama na **srpskom i bošnjačkom jeziku**, posebno kada su u pitanju prevodi saopštenja za javnost, zvaničnih izjava i tumačenja tokom konferencija za novinare.¹⁴ O ovom problemu se naširoko raspravljalo tokom 2020. godine, kada su mediji na srpskom jeziku objavili da kosovska vlada ne objavljuje informacije na srpskom jeziku, iako su neki novinari izjavili da su u stvari primetili izvestan stepen poboljšanja u toj oblasti. Oni su takođe primetili nespremnost političkih i institucionalnih aktera, kako na lokalnom, tako i na centralnom nivou, da daju intervjue, iako je takođe napomenuto da je ovo pitanje sa kojim se suočavaju i njihove albanske kolege i da stoga nije nužno specifično za novinare iz nevećinskih zajednica.¹⁵ Imajući to u vidu, poteškoće u pristupu zvaničnim informacijama, čest nedostatak prevoda saopštenja ministarstava na centralnom nivou i kosovske policije, stavljaju novinare iz nevećinskih zajednica u uporedivo nepovoljniji položaj, u smislu da se od njih traži da ulože dodatno vreme i trud da bi obezbedili adekvatne prevode. S druge strane, novinari koji rade za srpske i bošnjačke servise Radio-televizije Kosova (RTK) izjavili su da su primetili poboljšanja u pogledu obezbeđivanja prevoda, kao i da se u RTK poštuje zvanična dvojezičnost.¹⁶

⁹ Na osnovu monitoring poseta veb-sajtu Poreske uprave Kosova 2021. (<https://www.atk-ks.org/sr/>)

¹⁰ Primer ovoga je upotreba reči 'buton' u srpskoj verziji veb-sajta Poreske uprave Kosova (<https://www.atk-ks.org/sr/>) umesto pravilne reči 'dugme'.

¹¹ Na osnovu monitoring poseta veb-sajtu 'eKosova' (<https://ekosova.rks-gov.net/>) tokom 2021. godine

¹² Na osnovu fokus grupa održanih sa pripadnicima Bošnjačke zajednice između avgusta i oktobra 2022. godine

¹³ Ibid.

¹⁴ Na osnovu intervjua sa novinarima Srbima, Gorancima i Bošnjacima koji su obavljani u periodu između avgusta i oktobra 2022. godine

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Na osnovu intervjua sa novinarima koji rade na Radio Televiziji Kosova (RTK) oktobra meseca 2022. godine

Druge nevećinske zajednice, kao što su Goranci, Bošnjaci i Romi, Aškalije i Egipćani, prijavile su podjednako teške prepreke u pristupu informacijama na njihovim maternjim jezicima, što je problem koji je posebno akutan na opštinskom nivou, gde jezici često imaju status da se nalaze u službenoj upotrebi (kao što je romski u Gračanici), što obavezuje vlasti da pružaju usluge na tim jezicima. Na primer, skoro nikakve informacije o vakcinaciji protiv COVID-a nisu date na goranskom, romskom, turskom ili bošnjačkom jeziku. Štaviše, veoma mali broj zvaničnih veb-sajtova je trenutno dostupno na bilo kom od gore navedenih jezika. Stanovnici koji su deo turske zajednice na Kosovu, posebno oni koji žive u opštinama izvan Mamuše, primetili su ponovljene slučajeve jezičke diskriminacije na institucionalnom nivou. Ovo je shvaćeno kao nedostatak prevodilaca zaposlenih u opštinskoj administraciji u Prizrenu (uključujući i tokom sastanaka koje je održavala Kancelarija za zajednice), i kao nedostatak zvaničnih informacija odnosno saopštenja na turskom jeziku, između ostalog.¹⁷

Krajem 2021. godine lokalni mediji su izvestili da je poverenik za jezike (koji radi u okviru Kancelarije premijera) odabrao Ministarstvo unutrašnjih poslova i Kosovsku policiju kao dobitnike nagrade za *Najbolju praksu u sprovođenju Zakona o upotrebi jezika*¹⁸. Njihov izbor je izazvao snažan odgovor organizacija civilnog društva kosovskih Srba, koje su u tom pogledu navele brojne nedostatke u radu obe institucije, navodeći da je u suštini nagradila lošu institucionalnu praksu.¹⁹

Jedan pozitivan događaj je bila najava početkom 2021. da će Univerzitet u Prištini otvoriti Katedru za balkanistiku²⁰ uz podršku i pomoć Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Međunarodne organizacije za migracije (IOM) i Britanske ambasade, koja bi uključivala kurseve srpskog jezika za tamošnje studente. Ovo se smatralo važnim korakom, jer je viđeno kao nešto što (na duži rok) ima potencijal da unapredi među etničku komunikaciju i osposobi novu i bolje kvalifikovanu generaciju prevodilaca i tumača za rad u javnom sektoru.

COVID-19

Tokom 2021. godine, pandemija COVID-19 nastavila je da predstavlja izazov za javne zdravstvene organe, često otežavajući funkcionisanje bolnica i prekidajući slobodno kretanje robe i osoba.

¹⁷ Na osnovu intervjua i fokus grupa sa pripadnicima turske zajednice između avgusta i oktobra 2022.

¹⁸ KosSev, *Empirika: Preispitati odluku o dodeli nagrade za „Najbolju praksu u primeni Zakona o upotrebi jezika“*, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/empirika-preispitati-odluku-o-dodeli-nagrade-za-najbolju-praksu-u-primeni-zakona-o-upotrebi-jezika/>

¹⁹ NVO AKTIV, *Saopštenje povodom dodele nagrade „Najbolje prakse u primeni Zakona o upotrebi jezika“ institucijama 2021*, dostupno na: <http://ngoaktiv.org/news/statement-regarding-the-awarding-of-the-prize-of-best-practices-in-the-implementation-of-the-law-on-the-use-of-languages-to-institutions>

²⁰ KosSev, *Katedra za balkanistiku na Filološkom fakultetu u Prištini čeka na akreditaciju, otvara se jezički centar 2021*, dostupno na: <https://kossev.info/katedra-za-balkanistiku-na-filoloskom-fakultetu-u-pristini-ceka-na-akreditaciju-otvara-se-jezicki-centar/>

Iako mnoge mere, kao što su interna ograničenja u poslovanju preduzeća, putovanje između opština i ograničavanje kretanja²¹ su postepeno bile ukidani tokom 2020. godine, Kosovo je nastavilo da se suočava sa periodičnim porastom broja slučajeva.²² Imajući to u vidu, početna konfuzija oko uslova za ulazak i izlazak donekle je smanjena sporim, ako ne i potpunim, povratkom na norme pre pandemije. Ipak, pojavljivanje vakcine protiv virusa, i prateća pitanja o načinu na koji će to da promeni dinamiku celokupne situacije, posebno u pogledu slobode kretanja, pokazala su se politički nestabilnim i ponovo razotkrila pukotine i nedostatke u odnosu između institucija na centralnom nivou i nevećinskih zajednica na Kosovu, o čemu će biti više reči u narednim pasusima.

Sa razvojem vakcine protiv COVID-19, uvedena je era obećanja koja je nagovestila početak kraja globalne pandemije koja je izazvala toliki poremećaj na skoro svim nivoima javnog i privatnog života tokom prethodne godine. Uprkos zajedničkoj euforiji zbog ove vesti, prisustvo politike, posebno na Zapadnom Balkanu, polako je postajalo osetno, jer su se ostavljala pitanja (logistička i druga) o tome kako i kome će biti distribuirane doze vakcine. Vlada Srbije je prva u regionu, takođe i među prvima u Evropi, počela da primenjuje doze vakcine (Pfizer) u decembru 2020. godine.²³ Istog meseca, Vlada Srbije je takođe stavila na raspolaganje vakcine (Pfizer) stanovnicima Kosova starijim od 65 godina²⁴. Ovaj razvoj događaja naišao je na određeni stepen konsternacije kosovske vlade, koja je odgovorila oduzimanjem vakcina i zabranom njihovog ulaska na Kosovo, navodeći navodni nedostatak koordinacije sa vladom Srbije.²⁵ Vredi napomenuti da je kosovska policija izvršila raciju u Domu zdravlja u opštini Strpce, tražeći „ilegalne“ zalihe vakcina.²⁶ Lokalno stanovništvo je navelo da se oseća zastrašeno ovom akcijom, kao i da je zabrinuto oko pristupa vakcinama (uopšteno), posebno kada je vlada Kosova počela da uvodi vakcine i da zahteva testiranje za ulazak na Kosovo.²⁷ Iako je ovo izazvalo snažan odgovor Kancelarije za Kosovo i Metohiju, Vlada Srbije je nakon toga obustavila napore za vakcinaciju na samom Kosovu, i umesto toga otvorila centre posebno za stanovnike Kosova u Raškoj (za severno Kosovo), Kuršumliji (za zapadno i centralno Kosovo) i u Bujanovcu (za južno Kosovo).²⁸ Zaista, ogromna većina kosovskih Srba koji su izabrali da prime vakcinu, učinila je to u Srbiji, gde su mogli da se registruju preko onlajn portala eUprava.²⁹

²¹ KosSev, *Kosovska vlada: Ukinuta odluka kojom je ograničeno kretanje*, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/kosovska-vlada-ukinuta-odluka-kojom-je-ograniceno-kretanje/>

²² Kosovo Onlajn, *EU sprema restriktivne mere za Kosovo i Severnu Makedoniju zbog pogoršane epidemiološke situacije*, 2021, dostupno na: <https://www.kosovo-online.com/koronavirus/eu-sprema-restritivne-mere-za-kosovo-i-severnu-makedoniju-zbog-pogorsane-epidemioloske>

²³ Atlantic Council, *Kako je Aleksandar Vučić prigrabio svu pažnju za sebe u 'vakcina-diplomatiji'* 2021, dostupno na: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/how-aleksandar-vucic-stole-the-vaccine-diplomacy-show/>

²⁴ NVO AKTIV, *Vakcinacija u zajednici kosovskih Srba*, 2021, dostupno na: <http://ngoaktiv.org/publication/vaccination-in-the-kosovo-system>

²⁵ Ibid.

²⁶ KosSev, *Izvršen pretres u Domu zdravlja u Štrpcu, kosovske institucije tražile vakcine*, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/izvršen-pretres-u-domu-zdravlja-u-strpcu-kosovske-institucije-trazile-vakcine/>

²⁷ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih za potrebe ovog istraživanja u periodu od avgusta do oktobra 2022.

²⁸ NVO AKTIV, *Vakcinacija u zajednici kosovskih Srba*, 2021, dostupno na: <http://ngoaktiv.org/publication/vaccination-in-the-kosovo-system>

²⁹ Ibid.

Štaviše, organizovan je prevoz do i iz Srbije za pripadnike zajednica kosovskih Srba, Goranaca, Bošnjaka i Roma, Aškalija i Egipćana.³⁰ Uopšteno govoreći, pored svojih sunarodnika kosovskih Srba, pripadnici **goranske zajednice** iskoristili su ranu priliku da dobiju vakcinu u Srbiji, a većina vakcinisanih je to učinila tamo, a ne u kosovskom sistemu. Razlozi za to se mogu pripisati nedostatku dosledne komunikacije između te zajednice i vlade Kosova, kao i nemogućnosti pristupa informacijama u vezi sa vakcinacijom u okviru kosovskog institucionalnog sistema³¹ na drugim jezicima osim albanskog. Ovdje se može primetiti jasan obrazac, pošto su pripadnici drugih nevećinskih grupa (kao što su **Romi i Bošnjaci**) iznosili slične žalbe.³² Nešto od toga se može svesti na određeni stepen pasivnosti kosovskog zdravstva i drugih relevantnih organa, jer su oni, barem delimično, pošli od pretpostavke da će kosovski Srbi posebno dobiti vakcine u Srbiji. Imajući to u vidu, ovo se može posmatrati kao uklapanje u širi obrazac, u kome kosovska vlada ne ulaže dovoljno resursa da obezbedi dostupnost osnovnih informacija na jezicima koji nisu albanski. Situacija za **bošnjačku zajednicu** je bila nešto drugačija zbog njene geografske rasprostranjenosti, pri čemu su oni koji žive u opštinama kao što je Prizren primili vakcine na Kosovu, a oni koji žive u četiri severne opštine u Srbiji.³³ Pored toga, članovi su takođe naveli početni nedostatak koordinacije sa institucijama na centralnom nivou, kao i nedostatak informacija dostupnih na bosanskom jeziku.³⁴

Pripadnici **turske zajednice** su istakli da su informacije o vakcini dobijali uglavnom usmeno ili putem SMS poruka Ministarstva zdravlja (na albanskom) i onlajn portala. Štaviše, saopšteno je da obrasci i druge zvanične informacije nisu dostupni toj zajednici na turskom jeziku.³⁵ Pripadnici nevećinskih zajednica koji su pokušali da zakažu termine preko portala za online administraciju eKosova prijavili su česte prekide rada i druge tehničke probleme, iako ovaj problem nisu nužno imali samo oni.³⁶ Konačno, ovdje treba napomenuti da je taj isti mehanizam (eKosova), koje pokriva široko područje a koji predstavlja čvorište za pristup informacijama i određenim dokumentima i služi za zakazivanje termina u vladinim institucijama, dostupan samo na srpskom, albanskom i engleskom.³⁷ Takođe, i od objavljivanja ovog izveštaja, odeljak za zakazivanje vakcinacije dostupan je samo na tri gore navedena jezika.

U srpskoj zajednici na Kosovu, debata oko vakcinacije bila je često zamagljena prilično raširenim dezinformacijama i sumnjom, pri čemu su mnogi stanovnici rano izrazili nevoljnost da prime vakcinu, često navodeći rezerve u pogledu njene bezbednosti.³⁸ Ovo se može pripisati, barem delimično, već postojećem nedostatku poverenja u mejnstrim medije, vladajuće institucije i međunarodne aktere kao što su Evropska unija i Sjedinjene Države. Slične tendencije su zabeležene i u **goranskoj zajednici**³⁹.

³⁰ Ibid, i na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih za potrebe ovog istraživanja između avgusta i oktobra 2022.

³¹ Na osnovu intervjua sa pripadnicima goranske zajednice vođenih od avgusta do oktobra 2022.

³² Na osnovu intervjua i fokus grupa sa pripadnicima zajednica Roma, Aškalija i Egipćana.

³³ Na osnovu intervjua sa pripadnicima bošnjačke zajednice vođenih u periodu od avgusta do oktobra 2022.

³⁴ Ibid

³⁵ Na osnovu intervjua sa pripadnicima turske zajednice vođenih između avgusta i oktobra 2022.

³⁶ Ibid

³⁷ Videti: <https://ekosova.rks-gov.net/#>

³⁸ NVO AKTIV, *COVID-19: Između stvarnosti i dezinformacija*, 2020, dostupno na : <http://NVOaktiv.org/publication/covid-19-between-reality-and-disinformation>

³⁹ Na osnovu intervjua sa pripadnicima goranske zajednice vođenih od avgusta do oktobra 2022.

Kao što je prethodno pomenuto, pojava vakcine je promenila regionalnu dinamiku u pogledu slobodnog kretanja robe i ljudi – nakon dugog perioda ograničenja vezanih za putovanja, bilo je rasprostranjeno očekivanje da će to ponovo biti omogućeno, dokle god je osoba primila određeni broj doza jedne od dostupnih vakcina. Prvobitno uvođenje mera za ulazak koje su uključivale vakcinu i/ili zahteve za testiranje tokom 2021. često je nailazilo na konfuziju i uznemirenost, posebno kod pripadnika srpske zajednice.⁴⁰ Činjenica da su ovi novi zahtevi bili često nametnuti u prilično kratkom roku (sa ograničenim vremenom za pripremu za poštovanje), izazvala je pojavu zabrinutosti u vezi sa novim ograničenjima slobode kretanja, posebno za one stanovnike koji još nisu primili dozu vakcine. Nadalje, navedeno je da se ukorenio strah da će takve mere služiti da inhibiraju ili spreče Srba da prime vakcinu, jer neće moći da ponovo uđu na Kosovo odmah po dobijanju prve doze.⁴¹ Iako se novi zahtevi nisu posebno razlikovali po svojoj prirodi i sadržaju od drugih zemalja u regionu, pa čak ni od Evrope u celini, sama činjenica da je do toga došlo u nedostatku komunikacije sa nevećinskim zajednicama podstakla je situaciju neizvesnosti, posebno u vezi sa kretanjem između Srbije i Kosova.⁴² Ovo je možda dodatno pogoršano najavom iz decembra 2021. godine, da će od januara 2022. godine kosovski granični organi početi da traže potvrdu za treću dozu vakcine.⁴³ Uprkos svemu tome, praksa je često odstupala od zvaničnih administrativnih uputstava, gde su mnogi nevakcinisani stanovnici Kosova izvestili da mogu lako da uđu, posebno na severnim prelazima Jarinje i Brnjak.⁴⁴

JAVNA RETORIKA

Izbor Aljbina Kurtija u februaru 2021. godine doneo je sa sobom značajnu promenu u tonu i smislu javne retorike u odnosu na nevećinske zajednice na Kosovu, posebno kosovske Srbe. Izjave političkih aktera koji predstavljaju albansku zajednicu na Kosovu, pre svega Predsednice Vjose Osmani, poprimile su značajno oštiji ton u poređenju sa prethodnim administracijama, uz brojne optužbe usmerene na Srbiju, uključujući i optužbu da mora da „odgovara za genocid“, odnosno da je „glavni izvor“ destabilizacije u regionu“, kao i to da je „rak“ za Evropu i da Kosovo neće formirati Zajednicu opština sa srpskom većinom.^{45 46 47} Ostaje da se vidi koji je uticaj ovo imalo na među etničke odnose na terenu i svakako zahteva dalja i detaljnija istraživanja, ali čini se da mnogi stanovnici područja naseljenih Srbima, posebno oni koji žive južno od reke Ibar,

⁴⁰ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih sa pripadnicima zajednice kosovskih Srba za potrebe ovog istraživanja između avgusta i oktobra 2022.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ Kosovo Onlajn, *Oštrije mere za ulazak na Kosovo, od 3. januara sa potvrdom o revakcinaciji*, 2021, <https://www.kosovo-online.com/koronavirus/ostrije-mere-za-ulazak-na-kosovo-od-3-januara-sa-potvrdom-o-revakcinaciji-1-12-2021>

⁴⁴ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih sa pripadnicima zajednice kosovskih Srba za potrebe ovog istraživanja između avgusta i oktobra 2022.

⁴⁵ Irish Times, *Nova predsednica Kosova: Srbija mora da odgovara za „genocid“* 2021, dostupno na : <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/kosovo-s-new-president-says-serbia-must-answer-for-genocide-1.4537358>

⁴⁶ Predsednica Kosova, predsednica Osmani: Srbija i Vučićev hegemonistički režim su glavni izvori destabilizacije u regionu, 2021, dostupno na : <https://president-ksgov.net/en/news/president-osmani-serbia-and-vucic-egemonic-regime-are-the-main-sources-of-destabilization-in-the-region>

⁴⁷ N1, *Kosovo neće formirati ZSO; Srbija je rak Evrope, kaže predsednica*, 2021, dostupno na : <https://rs.n1info.com/english/news/kosovo-wont-form-csm-serbia-is-cancer-of-europe-president-says/>

smatraju da se ovo 'slilo nadole' i 'odrazilo se na lokalne odnose' u smislu da su tokom 2021. godine primetili (negativne) promene u načinu na koji su im lokalne vlasti prilazile i tretirale ih.⁴⁸ U drugim zemljama koje su izabrale vlade sa nacionalističkom političkom orijentacijom, identifikovane su potencijalne korelacije između rastuće etnocentrične retorike i povećanih nasilnih incidenata (verbalnih ili fizičkih)⁴⁹. Biće posebno teško da se utvrdi empirijski da li je to slučaj na Kosovu ili nije, ali je to ipak oblast koja zahteva dalju ozbiljnu istragu zbog implikacija koje ima na bezbednost ugroženih zajednica.

BEZBEDNOST

Prema godišnjem izveštaju Evropske komisije o napretku Kosova u procesu pridruživanja⁵⁰, bezbednosna situacija kod nevećinskih zajednica tokom 2021. godine je na Kosovu bila stabilna, ali je posebno naglašen porast broja incidenata u sredinama naseljenim kosovskim Srbima koji žive južno od reke Ibar. Naročito su izdvojeni slučajevi pljački, paljevina, krađe stoke i vozila, kao i telesne povrede, slučajevi upotrebe vatrenog oružja i pokušaj otmice⁵¹. U periodu između 1. januara i 31. decembra 2021. godine, Građanska grupa za brzo delovanje (RRCG), koju predvodi NVO AKTIV, je pomno pratila razvoj bezbednosne situacije u sredinama naseljenim pripadnicima zajednice kosovskih Srba, ali i u delovima Kosova sa značajnim prisustvom ostalih nevećinskih zajednica. Istraživanjem je utvrđeno da se tokom jednogodišnjeg perioda u sredinama sa značajnim prisustvom ove zajednice dogodilo ukupno 87 incidenata u 25 opština širom Kosova⁵². Podaci koji su prikupljeni od strane NVO AKTIV-a o bezbednosti srpske zajednice bili su uključeni u izveštaj Stejt departmenta o stanju ljudskih prava na Kosovu⁵³. Na osnovu prethodno definisane kategorizacije incidenata i metodologije praćenja bezbednosne situacije, ukupan broj incidenata tokom 2021. godine je podeljen na sledeće:

- oštećenje/krađa verske i imovine SPC (24),
- oštećenje/obijanje/pljačke domaćinstava (21),
- fizički napadi (18),
- provokativni grafiti (12),
- krađa/oštećenje privatne pokretne imovine (6),
- krađa/oštećenje imovine javnih institucija (6).

Osim što je u odnosu na 2020. godinu uočen zabrinjavajuć porast ukupnog broja incidenata (ukupno 76)⁵⁴, RRCG je tokom 2021. zabeležila čak 18 slučajeva oštećenja/krađe verske i imovine SPC više u odnosu na prethodnu godinu. Najčešće mete vandala su u ovim slučajevima bile crkve, tačnije njihovo obijanje i posledična krađa novčanih sredstava i vrednih predmeta koje su se u njima nalazile.

⁴⁸ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih sa pripadnicima zajednice kosovskih Srba za potrebe ovog istraživanja između avgusta i oktobra 2022.

⁴⁹ Edwards, Griffin Sims i Rushin, Stephen, *The Effect of President Trump's Election on Hate Crimes*, 2018 (Uticaj izbora predsednika Trampa na zločine iz mržnje, 2018), dostupno na : <https://ssrn.com/abstract=3102652> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3102652>

⁵⁰ Evropska Komisija, *Kosovo* 2021 Izveštaj*, 2021, str. 36, dostupno na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/kosovo-report-2021_en

⁵¹ Ibid.

⁵² NVO AKTIV, *Bezbednosni incidenti u periodu od 1. januara do 31. decembra, 2022*, dostupno na: <http://NVOaktiv.org/uploads/files/RRCG%20Bezbednosni%20incidenti.pdf>

⁵³ Stejt department, *2021 Godišnji izveštj o ljudskim pravima: Kosovo, 2022*, dostupno na: <https://www.state.gov/reports/2021-country-reports-on-human-rights-practices/kosovo/>

⁵⁴ NVO AKTIV, *Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu, 2021*, str. 18, dostupno na: [http://NVOaktiv.org/uploads/files/Kosovo\(Srb\)web.pdf](http://NVOaktiv.org/uploads/files/Kosovo(Srb)web.pdf)

Uz to, zabeleženi su i slučajevi skrnavljenja pravoslavnih grobalja (rušenja nadgrobnih spomenika) u Goraždevcu (opština Peć)⁵⁵, Orahovcu⁵⁶ i Kosovu Polju⁵⁷. Alaramantan je i broj slučajeva fizičkih napada na Srbe i to uz upotrebu hladnog ili vatrenog oružja, te fizičkog nasilja (20 slučajeva tokom 2020; 18 tokom 2021). Upotreba vatrenog oružja od strane specijalnih jedinica ROSU i ranjavanje građanina opštine Zvečan 13. oktobra 2021. godine⁵⁸ naročito je uznemirilo građane srpske nacionalnosti. Fokus grupe i intervjui koji su sprovedeni tokom procesa istraživanja za ovogodišnju publikaciju su pokazali da kosovski Srbi u odnosu na prethodne godine percipiraju bezbednosnu situaciju u sredinama naseljenim pripadnicima ove zajednicu kao izuzetno lošu. U prilog ovoj tvrdnji govore i nalazi istraživanja koje već šest godina za redom sprovodi NVO AKTIV u ovoj zajednici, a koji su pokazali da se percepcija bezbednosne situacije na Kosovu pogoršava, te da je u periodu od samo tri godine, procenat ispitanika koji smatra da se situacija svake godine sve više pogoršava povećao za više od 10%⁵⁹. Prema tvrdnjama eksperata za bezbednost iz redova srpske zajednice, značajnoj promeni u percepciji građana uticale su učestale intervencije specijalnih policijskih jedinica u sredinama naseljenim pripadnicima zajednice kosovskih Srba^{60 61}, naročito onih na severu Kosova^{62 63}, koje su naišle na najoštriju osudu nevladinog sektora iz ove zajednice⁶⁴. Uz to, najave o izgradnji navodno najveće baze KBS-a⁶⁵ na Kosovu u blizini opština sa srpskom većinom (na severu) dodatno su urušili ionako već negativnu percepciju lične i kolektivne bezbednosti⁶⁶.

⁵⁵ Radio Goraždevac, *Uhapsena lica koja su opljačkala grobnicu u Goraždevcu*, 2021, dostupno na: <https://www.gorazdevac.com/2021/03/15/uhapsena-lica-koja-su-opljackala-grobnicu-u-gorazdevcu/>

⁵⁶ Gračanica onlajn, *Kancelarija za KiM: Oskrnjavljeno pravoslavno groblje u Orahovcu*, 2021, dostupno na: <https://gracanicaonline.info/2021/06/14/kancelarija-za-kim-oskrnavljeno-pravoslavno-groblje-u-orahovcu/>

⁵⁷ RTV KIM, *Kosovo Polje: Oskrnjavljeni spomenici na groblju, deponija smeća na ulazu*, 2021, dostupno na: <https://www.radiokim.net/vesti/hronika/kosovo-polje-oskrnavljeni-spomenici-na-groblju-deponija-smeca-na-ulazu.html>

⁵⁸ Euronews Srbija, *Vatrenim oružjem ranjen Srećko Sofronijević iz Zvečana, operisan je i sada je na intenzivnoj nezi*, 2021, <https://www.euronews.rs/srbija/politika/20679/vatrenim-oruzjem-ranjen-srecko-sofronijevic-iz-zvecana-operisan-je-i-sada-je-na-intenzivnoj-nezi/vest>

⁵⁹ NVO AKTIV, *Analiza trendova: stavovi srpske zajednice 2021*, 2021, str. 50, dostupno na: <http://NVOaktiv.org/uploads/files/Analiza%2021%20Final%20Srpski.pdf>

⁶⁰ KosSev, *Nova akcija kosovskih specijalaca*, RTV Puls: *U Šilovu izvršen pretres dve srpske kuće*, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/nova-akcija-kosovskih-specijalaca-u-silovu-izvršen-pretres-dve-srpske-kuce/>

⁶¹ Radio Goraždevac, *Uhapseno 10 osoba u Štrpcu, među njima i bivši predsednik opštine*, 2021, dostupno na: <https://www.gorazdevac.com/2021/12/21/uhapseno-10-osoba-u-strpcu-medu-njima-i-bivsi-predsednik-opstine/>

⁶² Slobodna Evropa, *Povređeni, uhapšeni i barikade na severu Kosova*, 2021, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-sever-protesti-krijumcarenje/31506691.html>

⁶³ KosSev, *Posle dopremanja kontejnera, na Severu Kosova i specijalne jedinice*, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/posle-dopremanja-kontejnera-na-severu-kosova-i-specijalne-jedinice/>

⁶⁴ KosSev, *Inicijativa OPEN: Upotreba specijalaca tokom kampanje dovodi do radikalizacije birača*, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/inicijativa-open-okvi-postupci-lako-mogu-dovesti-do-otvorenog-konflikta-nesagledivih-razmera/>

⁶⁵ KosSev, *U Južnoj Mitrovici se gradi najveća baza KBS-a na Kosovu*, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/u-juznoj-mitrovici-se-gradi-najveca-baza-kbs-a-na-kosovu/>

⁶⁶ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih za potrebe ovog istraživanja u periodu od avgusta do oktobra 2022.

Nasuprot tvrdnjama Evropske komisije da kosovska policija uglavnom deluje brzo u slučajevima ugrožavanja privatne i javne bezbednosti i imovine⁶⁷, monitoring procesuiranja krivičnih dela u 87 slučajeva, koji je sproveden od strane RRCG-a i NVO AKTIV-a, pokazao je da su pravosudni i organi reda, kao i prethodnih godina, zakazali u vršenju svojih ovlašćenja, te proaktivnijeg pristupa u suzbijanju i procesuiranju krivičnih dela. Otuda, kako su istakli ispitanici tokom istraživanja, raste nivo nedostatka poverenja u institucije i posledično odustajanje od prijavljivanja ovih slučajeva. Važno je naglasiti da su tokom 2020. i 2021. odsustvovala osude incidenata od strane zvaničnika na centralnom nivou, pogotovo onih u slučajevima fizičkih napada. Kao redak primer izuzetka ove prakse može se navesti osuda skupštinske poslanice (i šefice poslaničke grupe partije Samoopredeljenje) Mimoze Kusari Ljilja koja je osudila fizički napad na dečaka u Gojbulji i pretnje upućene povratnici Dragici Gašić iz Đakovice⁶⁸.

Kao i prethodnih godina, učestali slučajevi pljački i krađa privatne imovine u pograničnim delovima opštine Dragaš i dalje ostaju mahom nerešeni. Građani goranske i bošnjačke nacionalnosti su ukazali na činjenicu da je ovaj problem višedecenijski u ovom delu Kosova⁶⁹, te navode da lokalno stanovništvo usled odsustva adekvatne i pravovremene reakcije nadležnih institucija u velikom broju slučajeva i ne prijavljuju krađe. Poslednje proizilazi iz nepoverenja u reakciju organa reda, ali i zbog, kako su često građani naglašavali⁷⁰, porodne granice sa Albanijom, te nedostatku graničnih patrola koje bi onemogućile potencijalni ulazak onih koji, kako veruju, ugrožavaju njihovu privatnu imovinu. Uprkos nizu podnetih zahteva kosovskoj policiji za povećanim prisustvom pripadnika policije u pograničnim delovima opštine Dragaš, to se tokom 2021. godine nije desilo. Uz to, građani ove najjužnije opštine istakli su bojazan da će poverenje u lokalne jedinice policije u narednom periodu znatno opasti i zbog činjenice da je tokom 2021. godine drastično smanjen broj pripadnika nevećinskih zajednica koji su zaposleni u organima reda. Bošnjaci Župe i Podgore uočili su porast broja slučajeva pljački trgovinskih objekata i džamija u tom regionu, te se požalili na potpuno odsustvo procesuiranja počinioca krivičnih dela.

Ispitanici turske nacionalnosti su naglasili da je bezbednosna situacija u zajednicama mirna, te da tokom 2021. i prethodnih godina nisu svedočili slučajevima ugrožavanja bezbednosti i imovine. Kao izuzetak od ovog pravila, pripadnike ove zajednice zabrinjava naročit porast u broju veb stranica i lažnih profila na društvenim mrežama sa kojih se upućuju uvredljive poruke uperene protiv kosovskih Turaka⁷¹. Sa druge strane, pripadnici romske, aškalijske i egipćanske zajednice, istakli su da su česte žrtve nasilnih ispada od strane običnih građana, te da u skoro svim slučajevima ne prijavljuju takav vid ugrožavanja privatne bezbednosti policiji ili pravosudnim organima. Kako eksperti iz ovih zajednica navode, ovakav tretman je isključiva posledica sveopšte diskriminacije i stigmatizacije koje su u određenim delovima kosovskog društva percipirane kao prihvatljive⁷².

⁶⁷ European Commission, *Kosovo* 2021 Report*, 2021, str. 36, dostupno na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/kosovo-report-2021_en

⁶⁸ KosSev, *Kusari Ljilja osudila napad na srpskog dečaka u Gojbulji i kritikovala peticiju protiv povratka Dragice Gašić*, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/kusari-ljilja-osudila-napad-na-srpskog-decaka-u-gojbulji-i-kritikovala-peticiju-protiv-povratka-dragice-gasic/>

⁶⁹ Kosovo Press, *Pljačke u Restelici ne prestaju, obijene dvije kuće*, dostupno na: <https://kosovo-press.info/2021/11/23/pljacke-u-restelici-ne-prestaju-obijene-dvije-kuce/>

⁷⁰ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih za potrebe ovog istraživanja u periodu od avgusta do oktobra 2022.

⁷¹ Ibid

⁷² Ibid

SLOBODA KRETANJA

Za razliku od 2020. godine koju su obeležila brojna ograničenja u slobodi kretanja usled pandemije virusa COVID-19, građani Kosova su 2021. godinu dočekali u znatno relaksiranijim i pravno preciznijim i uređenijim okolnostima. Regulacija putovanja van Kosova je, nakon niza kritika upućenoj Vladi zbog nejasnoća i prethodno definisanih ograničenja, prilagođena evropskim tendencijama postepenog olakšavanja slobode kretanja u uslovima relativne stagnacije efekata pandemije. Međutim, drugu polovinu 2021. godine je obeležio porast broja zaraženih, što je za posledicu imalo uvođenje restriktivnih mera prilikom ulaska i izlaska sa Kosova. Pored toga, početak procesa vakcinacije na Kosovu je dodatno zakomplikovao primenu i tumačenje tih mera u svetlu slobode kretanja. Naime, osim policijskog časa koji je neprestano trajao tokom posmatrane godine, postavljena su ograničenja pri ulasku na Kosovo u vidu neophodnosti posedovanja potvrde o (re)vakcinaciji i/ili antigenskog/PCR testa.

U periodu između 30. avgusta i 12. septembra, državljani i osobe sa privremenim ili stalnim boravkom, koji nisu posedovali nijedan od prethodno navedenih potvrda, mogli su da uđu na Kosovo uz potpisivanje preuzimanja obaveze samoizolacije u periodu od sedam (7) dana. Građani severa Kosova koji su putovali preko Jarinja i Brnjaka su u tom periodu, kako je istraživanje pokazalo, nailazili na paušalno i arbitrarno tumačenje novih mera od strane policijskih službenika, te u mnogim slučajevima putnicima koji su imali pravo na izuzeće nije bilo dopušteno da iskoriste pravo na ulazak sa obavezom samoizolacije. Nakon uvođenja strožih mera koje su stupile na snagu 6. decembra, ulazak na Kosovo je praktično uslovljen potpunom vakcinacijom, što je za deo pripadnika srpske zajednice na Kosovu (koji često putuju ka Srbiji) u značajnoj meri ograničilo, za njih vitalno, kretanje. Pripadnici nevećinskih zajednica su tokom procesa istraživanja sprovedenog od strane NVO AKTIV-a naglasili da, kao i tokom 2020, proces komunikacije između Vlade i nevećinskih zajednica povodom uvođenja mera u borbi protiv pandemije nije bio na zadovoljavajućem nivou.

Uprkos upozorenjima nevladinog sektora o mogućim problemima koje će odsustvo dogovora o nastavku primene Sporazuma o slobodi kretanja između Beograda i Prištine kreirati za vlasnike KS registarskih tablica i implikacije koje će imati po slobodu kretanja na Kosovu⁷³, Vlada Kosova je, bez konsultacija sa Beogradom i Briselom, odlučila da ukine važenje ovih registarskih oznaka. U poređenju sa 2020, kada su građani mahom bili neobavešteni o ovoj odluci⁷⁴, vlasnici KS tablica koji su bili sagovornici i ispitanici tokom istraživanja su naglasili da su se tokom 2021. godine skoro svi građani obavestili o obaveznoj preregistraciji KS na RKS tablice iz medija koje vesti na Kosovu plasiraju na srpskom jeziku. Da je odluka o preregistraciji bila kontraproduktivna u smislu ograničavanja slobode kretanja, pokazala je i septembarska odluka Vlade o uvođenju privremenih tablica⁷⁵, koje su generisale nezadovoljstvo građana na severu Kosova podizanjem barikada⁷⁶.

⁷³ NVO AKTIV, *Tablice množenja problema*, 2021, dostupno na: <http://NVOaktiv.org/srb/news/multiple-number-plates-multiple-problems-2>

⁷⁴ NVO AKTIV, *Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu 2020*, 2021, str. 47, dostupno na: [http://NVOaktiv.org/uploads/files/Kosovo\(Srb\)web.pdf](http://NVOaktiv.org/uploads/files/Kosovo(Srb)web.pdf)

⁷⁵ RTV KIM, *Počelo izdavanje probnih RKS tablica*, 2021, dostupno na: <https://www.radiokim.net/vesti/politika/pocelo-izdavanje-probnih-rks-tablica.html>

⁷⁶ Glas Amerike, *Serbs Lift Roadblocks in Kosovo as NATO Moves to End License Plate Row (Srbi uklanjaju blokade puteva na Kosovu dok se NATO uključuje da bi se okončao sukob u vezi sa registarskim tablicama)*, 2021, dostupno na: <https://www.voanews.com/a/serbs-lift-roadblocks-in-kosovo-as-nato-moves-to-end-license-plate-row/6254637.html>

Usled tenzija koje su usledile nakon primene aranžmana o privremenim tablicama, Beograd i Priština su dogovorile novi, koji je podrazumevao uspostavljanje režima nalepnica⁷⁷, što su građani pozdravili uz dozu rezerve kao rešenje koje ipak olakšava slobodu kretanja, uz opasku da je (ponovni) izostanak proaktivnog i pravovremenog pristupa rešavanju praktičnih problema ostavio građane bez izbora, odnosno prava glasa na odlučivanje (kao što je to bio slučaj sa ukidanjem važenja KS tablica).

Tokom proslave tradicionalnog goranskog praznika Đurđevdan, pripadnici **goranske zajednice** koji su u najjužniji deo Kosova putovali sa srpskim registarskim tablicama sa ciljem učestvovanja na proslavi, nailazili su na nejednak tretman od strane policije⁷⁸. Kako tvrde, premda nisu kršili saobraćajna pravila, patrolne jedinice su pretežno zaustavljale i detaljno proveravale vozila čiji vlasnici žive i rade u Srbiji⁷⁹. Ispitanici su naglasili da ovakvu vrstu tretmana tokom 2021. godine nisu imali, što ih je navodilo na zaključak da je ovakav izuzetak proizašao iz tenzija koje su bile aktuelne povodom rešavanja pitanja upotrebe tablica izdatih od strane MUP Srbije na Kosovu. Nijedna žalba nije upućena policiji povodom ovog slučaja.

Stanovnici **bošnjačke nacionalnosti** u seoskim sredinama opštine Prizren požalili su se na odsustvo redovnih policijskih patrola, koje bi obezbedile dodatnu sigurnost tamošnjeg stanovništva. Poslednje proizilazi iz tvrdnji građana ovog dela Kosova da se ne osećaju bezbedno tokom noćnih sati, te da u tom periodu ne praktikuju izlaske van svojih domova (naročito sa decom) zbog navodnih dolazaka „nepoznatih osoba“ koje lokalnom stanovništvu „ne uliva poverenje“⁸⁰. Iako u selu Rečane postoji policijska podstanica, građani tvrde da je njena aktivnost izuzetno niska, uprkos upućenim zahtevima za patroliranjem glavnim seoskim ulicama.

⁷⁷ KosSev, KP: Počelo sprovođenje sporazuma o nalepticama na svim prelazima, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/kp-pocelo-sprovođenje-sporazuma-o-nalepticama-na-svim-prelazima/>

⁷⁸ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih za potrebe ovog istraživanja u periodu od avgusta do oktobra 2022.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid.

III. POLITIČKO UČEŠĆE I IZBORI

Uprkos činjenici da su skupštinski izbori održani u februaru 2021. godine, Istraživački tim NVO AKTIV odlučio je da analizu izbornih rezultata uvrsti u izveštaj objavljen za godišnju publikaciju „Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu za 2020“ koja je objavljena 2021. godine. Obrazloženje za ovo je činjenica da je veći deo političke kampanje počeo pre januara 2021, što je uticalo na društveno-političku dinamiku u nevećinskim zajednicama na Kosovu. Stoga se preporučuje čitaocima da konsultuju prošlogodišnju publikaciju koja obuhvata detaljnu analizu vanrednih izbora održanih 2021. godine i njihovog uticaja na zastupljenost nevećinskih zajednica u Skupštini.

Prema ustavu Kosova, dvadeset (20) mesta je rezervisano za političke predstavnike nevećinskih zajednica, od čega većina (deset) pripada kosovskim Srbima. Nakon **parlamentarnih izbora održanih u februaru 2021. godine**, nevećinske zajednice predstavlja deset različitih partija, od kojih je jedna srpska (Srpska Lista), tri bošnjačke, jedna goranska, četiri romske, egipćanske i aškalijske i jedna turska. Sveukupno gledano, izlaznost (48,78%) bila je relativno niska po evropskim standardima, ali i dalje predstavlja poboljšanje od 4% u poređenju sa prethodnim skupštinskim izborima⁸¹. Izveštaji posmatrača su zabeležili žustro učešće nevećinskih zajednica, sa posebnim porastom učešća pripadnika romske, aškalijske i egipćanske zajednice⁸².

- Srpska lista (srpska zajednica) – 10 mesta
- Turska demokratska partija Kosova (Turska zajednica) – 2 mesta
- Koalicija Vakaf (bošnjačka zajednica) – 1 mjesto
- Nova demokratska inicijativa Kosova (egipatska zajednica) – 1 mesto
- RI Romska inicijativa (romska zajednica) – 1 mesto
- Nova demokratska stranka (bošnjačka zajednica) – 1 mandat
- Socijaldemokratska zajednica (bošnjačka zajednica) – 1 mjesto
- Ujedinjena goranska partija (zajednica Goranaca) – 1 mesto
- API Aškalijska partija za integraciju (zajednica Aškalijska) – 1 mesto
- Građanska inicijativa – Progresivni pokret kosovskih Roma – 1 mesto

Lokalni izbori održani su 17. oktobra 2021. godine u opštinama širom Kosova, tokom kojih su građani glasali za gradonačelnike i lokalne odbornike. Od svih slobodnih mesta za koje se glasalo na izborima, 191 je pripalo predstavnicima nevećinskih zajednica, od kojih su oko 145 kosovski Srbi, a 44 mesta pripala su pripadnicima drugih nevećinskih zajednica⁸³. Što se tiče učešća, prijavljeno je da je ukupna izlaznost bila 43%, ali znatno veća u opštinama sa srpskom većinom, gde je u proseku iznosila 61 posto⁸⁴.

⁸¹ Centralna izborna komisija (CIK)

⁸² Nacionalni demokratski institut (NDI), *Postizborna analiza parlamentarnih izbora 14. februara 2021.* str. 8., „Podaci CIK-a su pokazali značajan porast izlaznosti pripadnika romske i bošnjačke zajednice na izbore 2021. godine, u poređenju sa prethodnim izbornim ciklusima, kao i veliki broj glasova koji dolaze iz opština sa većinskim srpskim stanovništvom na Kosovu. „Ujedinjena zajednica“, novoformirana bošnjačka stranka na severu Mitrovice, dobila je 83 odsto glasova iz srpskih opština i jedno poslaničko mesto, dok je novoformirana „Romska inicijativa“ obezbedila 60 odsto, a dva u Skupštini.“

⁸³ Nacionalni demokratski institut (NDI), *Kosovo's 2021 Lokalni izbori na Kosovu 2021: Analiza inkluzije i integriteta informacija*, 2021. str. 9, dostupno na: <https://www.ndi.org/sites/default/files/Kosovo%27s%202021%20Local%20Elections%20-%20NDI%20Analysis%20of%20Inclusion%20and%20Information%20Integrity.pdf>

⁸⁴ Evropska unija, misija za posmatranje izbora na Kosovu 2021: Konačni izveštaj (Opštinski izbori) 2021. str. 17, dostupno na : https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/final_report_2021_eom_kosovo_municipal_elections_-_english.pdf

Deset (10) novoizabranih predstavnika zajednice kosovskih Srba (svi članovi stranke Srpska lista) i jedan (1) iz goranske zajednice (Ujedinjene goranske stranke) podneli su zajedničku žalbu Ustavnom sudu tražeći pojašnjenje procedure i način na koji se u Vladi imenuju ministri koji zastupaju interese nevećinskih zajednica. Obrazloženje za ovu žalbu je činjenica da je premijer Kurti imenovao samo jednog (1) ministra iz zajednice kosovskih Srba, što je odluka koja je navodno bila protivna ustavnoj normi. Pola godine kasnije, Sud je utvrdio da Odluka Skupštine Kosova o izboru Vlade na koju se žalba odnosila nije bila u suprotnosti sa članom 96. Ustava, stavovi 3. i 5. Odluka Suda proizilazi iz činjenice da je Ustavom propisano da kandidat za premijera ima diskreciono pravo pri imenovanju ministara iz nevećinskih zajednica u slučajevima kada Vlada ima više od dvanaest (12) ministara, što shodno tome obavezuje Vladu da predloži takozvanog 'trećeg' ministra iz nevećinske zajednice. U slučajevima kada je predloženi kandidat za „treće“ ministarsko mesto već izabrani poslanik, onda kandidat ne mora da bude kosovski Srbin.

UČEŠĆE U POLITIČKIM PROCESIMA I POLITIČKO PREDSTAVLJANJE

Nevećinske zajednice su, manje-više, bile dobro zastupljene u višim ešalonima vlasti: od 2021. godine potpredsednica Vlade (Emilija Redžepi) je bošnjačke nacionalnosti, dok je jedan broj ministara, uključujući Ministra za zajednice i povratak (Goran Rakić), takođe potiču iz nevećinskih zajednica.⁸⁵ Drugim rečima, tri (3) mesta na nivou kabineta od ukupno 18 su zauzimale manjine u 2021, ovo naravno, ne uzimajući u obzir zastupljenost u Skupštini kao i mesta zamenika ministara. U isto vreme, čini se da postoji primetan nivo nezadovoljstva među pripadnicima nevećinskih zajednica u pogledu efikasnosti njihovog političkog predstavljanja⁸⁶. Na primer, učesnici jedne fokus grupe održane sa Bošnjacima u regionu Prizrena, rekli su da smatraju da politički akteri iz njihove zajednice, uprkos tome što su prisutni i aktivni na celokupnoj političkoj sceni, uopšteno uzev nisu uspeli da efikasno zagovaraju interese.⁸⁷ Pripadnici goranske zajednice su izrazili slične stavove, često navodeći utisak da političari imaju tendenciju da ignorišu ili potiskuju 'prave probleme', opredeljujući se da ih koriste za sopstvenu političku korist, a ne za dobrobit zajednice u celini.⁸⁸ Ova vrsta ambivalentnosti i generalizovanog osećanja nezadovoljstva efikasnošću njihovog političkog predstavljanja, reflektovala se i na razgovore sa pripadnicima turske zajednice, koji su naglasili visok nivo učešća i široka spektar obećanja tokom predizborne kampanje početkom 2021. koja se uglavnom nisu materijalizovala.⁸⁹

Kao pozitivan primer, pripadnici bošnjačke zajednice u Prizrenu i okolini su naveli da vide viši nivo institucionalne i političke zastupljenosti koji je donela Kurtijeva druga po redu administracija od februara 2021. godine kao uvod u novu eru mogućnosti za neke mlade ljude kroz uvođenje šema stažiranja prilagođenih njihovoj zajednici.⁹⁰

⁸⁵ Elbert Krasniqi, iz zajednice kosovskih Egipćana je Ministar je za lokalnu administraciju.

⁸⁶ Na osnovu intervjua i fokus grupa sa pripadnicima srpske, bošnjačke, goranske, turske i romske, aškalijske i egipćanske zajednice sprovedene u periodu od avgusta do oktobra 2022..

⁸⁷ Na osnovu intervjua i fokus grupa sa pripadnicima bošnjačke zajednice u periodu od avgusta do oktobra 2022.

⁸⁸ Na osnovu intervjua i fokus grupa sa pripadnicima goranske zajednice u periodu od avgusta do oktobra 2022.

⁸⁹ Na osnovu intervjua i fokus grupa sa pripadnicima turske zajednice između avgusta i oktobra 2022.

⁹⁰ Na osnovu intervjua i fokus grupa sa pripadnicima bošnjačke zajednice u periodu od avgusta do oktobra 2022.

Kada je reč o **kosovskim Srbima**, ukupna politička klima je donekle zamršena zbog složenosti njihovog položaja između Beograda i Prištine. Konkurencija na izborima je manja nego u drugim nevećinskim zajednicama: uprkos činjenici da kosovski Srbi čine najveću nevećinsku grupu na Kosovu, ona ima samo jednu stranku koja je predstavlja na centralnom nivou i koja je ubedljivo dominantna u opštinama sa srpskom većinom.⁹¹ Na primer, na lokalnim izborima u oktobru 2021. Srpska lista osvojila je, u nekim opštinama, preko 90% glasova.⁹² Imajući ovo u vidu, mišljenja u vezi sa političkim akterima su itekako oblikovana društveno-političkim kontekstom koji je zasenjen pitanjima kao što je proces dijaloga Beograda i Prištine, pre nego lokalnim pitanjima sa kojima se suočava zajednica kosovskih Srba.⁹³ Kao što je slučaj sa drugim zajednicama, Srbi na Kosovu često iznose mišljenje da njihova politička zastupljenost ne artikuliše efikasno njihove potrebe na političkom nivou,⁹⁴ a ovaj stav je posebno snažan u zajednici kosovskih Srba južno od reke Ibar.⁹⁵ Srbi koji žive u manjim zajednicama i enklavama, posebno na zapadnom Kosovu, imaju mnogo veću tendenciju nego njihovi sunarodnici na severu Kosova da se osećaju „ostavljenim“ ili „ignorisanim“ od strane političara.⁹⁶

⁹¹ Anadolu Agencija Kosovo: *Objavljeni konačni rezultati prvog kruga lokalnih izbora za načelnike i gradonačelnike*, 2021, dostupno na: <https://www.aa.com.tr/ba/politika/kosovo-objavljeni-kona%C4%8Dni-rezultati-prvog-kruga-lokalnih-izbora-za-na%C4%8Delnike-i-gradona%C4%8Delnike/2405536>

⁹² Agencija Anadolu, Kosovo: *Objavljeni konačni rezultati prvog kruga lokalnih izbora za načelnike i gradonačelnike*, 2021, dostupno na: <https://www.aa.com.tr/ba/politika/kosovo-objavljeni-kona%C4%8Dni-rezultati-prvog-kruga-lokalnih-izbora-za-na%C4%8Delnike-i-gradona%C4%8Delnike/2405536>

⁹³ Na osnovu intervjua i fokus grupa sa pripadnicima zajednice kosovskih Srba između avgusta i oktobra 2022.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid.

OBRAZOVANJE

Jedan od najočiglednijih i svakako uznemirujućih efekata tzv. COVID-19 lokdauna bio je njegov uticaj na obrazovanje, kao i debate koje su usledile o tome kada i pod kojim uslovima ponovo otvoriti škole. Osim ovoga, koncept 'učenja na daljinu', koji je zauzvrat zahtevao posedovanje i pristup tehnologiji neophodnoj za takav poduhvat, razotkrio je (često ogromne) socio-ekonomske nejednakosti. Iako su škole na Kosovu ponovo počele da se otvaraju u jesen 2020⁹⁷, periodično su zatvarane (zbog fluktuacija u broju slučajeva COVID-19) do druge polovine 2021.⁹⁸ Ono što je stvaralo dodatne poteškoće su bila i pitanja da li će se škole koje rade pod okriljem Ministarstva prosvete Republike Srbije pridržavati smernica kosovske ili srpske vlade, a situacija je bila takva da su smernice bile donekle izmešane, odnosno su mere (zatvaranje škola) često bile hibrid dva sistema.

Uopšte uzev, zajednica koja se u 2021. godini suočavala, a koja se i danas suočava sa najvećim izazovima u pogledu osnovnog i srednjeg obrazovanja, je zajednica **Roma, Aškalija i Egipćana**. Suočavali su se sa problemima u pogledu fizičke infrastrukture škola koje pohađaju, kao i sa nedostatkom osoblja i nesposobnošću državnih škola da obezbede adekvatno okruženje za učenje, posebno tokom perioda lokdauna.⁹⁹ Uprkos zvaničnim naporima da se ova pitanja reše na sveobuhvatan način, oni tek treba da urode plodom.¹⁰⁰ Istraživanja pokazuju da učenici iz **zajednice Roma, Aškalija i Egipćana** čine između 3-5,5% učenika osnovnih i srednjih škola¹⁰¹, ali oni značajno zaostaju za svojim vršnjacima u smislu ključnih ostvarenja i prekretnica u učenju za date starosne grupe¹⁰². Pravljenje potpunije slike o stanju obrazovanja u **zajednici Roma, Aškalija i Egipćana** dodatno je zakomplikovano činjenicom da mnogi pohađaju škole u okviru srpskog sistema, posebno oni koji žive u opštinama Severna Mitrovica, Gračanica i Obilić.^{103 104}

⁹⁷ Balkan Insight, *VESTI Neke balkanske i centralnoevropske države otvaraju škole uprkos COVID-19, 2021*, dostupno na : <https://balkaninsight.com/2020/09/01/some-balkan-central-european-states-open-schools-despite-covid-19/>

⁹⁸ Slobodna Evropa, *Kosovo odlaže početak školske godine zbog porasta slučajeva COVID-a 2021*, dostupno na : <https://www.rferl.org/a/kosovo-schools-delay-covid/31433978.html>

⁹⁹ Na osnovu intervjua i fokus grupa sa pripadnicima zajednica Roma, Aškalija i Egipćana sprovedenih između avgusta i oktobra 2022..

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Akcija za smanjenje nejednakosti u obrazovanju, prikaz praktičnih politika: Kosovo, 2021, dostupno na : https://www.arisenetwork.eu/media/filer_public/08/b4/08b40e8a-ef4e-4b45-9013-9f7226114f56/policy_brief_kosovo_eng.pdf

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ U zavisnosti od znanja srpskog jezika, uz druge faktore, neka romska deca pohađaju takozvane „romske škole“, dok su druga smeštena u škole pored svojih vršnjaka kosovskih Srba.

¹⁰⁴ Kosovo 2.0, *ŠKOLE DUHOVA, GETO ŠKOLE I SEGREGOVANE SMENE*, dostupno na : <https://kosovotwopointzero.com/en/ghost-schools-ghetto-schools-and-segregated-shifts/>

Pripadnici drugih zajednica, kao što su **Goranci i Bošnjaci**, navode nedostatak ulaganja dovoljnih finansijskih sredstava i resursa u obrazovanje u njihovim zajednicama. Ovo je posebno tačno u ruralnim i izolovanim sredinama, gde lokalne škole obično nemaju dovoljno sredstava i osoblja.¹⁰⁵ Sličan obrazac se može primetiti i u drugim nevećinskim zajednicama, koje navode nedostatak dostupnih udžbenika, kao i nedovoljnu pažnju koja se posvećuje nastavi jezika.¹⁰⁶ Pored toga, pripadnici turske zajednice ukazali su na nedostatak knjiga na turskom jeziku, kako u osnovnim tako i u srednjim školama, kao i na činjenicu da postoji ogroman nedostatak interesovanja za izučavanje turskog jezika kao akademskog predmeta.¹⁰⁷

Kosovski Srbi koji žive u seoskim područjima i dalje su opterećeni problemima u pogledu sposobnosti lokalnih škola da angažuju nastavnike i obezbede učenicima adekvatne resurse za učenje, što je posebno vidljivo u izolovanijim selima.¹⁰⁸ Štaviše, opšti problem sa kojim se suočavaju srpske škole na Kosovu i dalje su poteškoće pri uvozu udžbenika i drugog sličnog materijala za učenje iz Srbije.

ZDRAVSTVO

Pružanje usluga nevećinskim, ugroženim i zajednicama koje žive u udaljenim naseljenim mestima je tokom 2021. godine predstavljalo jedan od ključnih izazova u uslovima trajanja pandemije virusa COVID-19. Prepreke i problemi sa kojima su se građani ovih društvenih kategorija suočavali u predpandemijskom periodu su multiplikovani tokom 2020. i 2021, te tako značajno otežali pristup najpotrebnijim uslugama. Ograničeni kapaciteti zdravstvenog sistema na Kosovu su u značajnoj meri onemogućili pripadnicima nevećinskih zajednica, kao i ostalim građanima, da pristupe uslugama medicinske nege i zaštite. Kašnjenje u nabavkama dovoljnog broja vakcina i testova, nedovoljan broj stručnog medicinskog osoblja, nasleđeni infrastrukturni problemi su samo neki od izazova sa kojima se suočavao zdravstveni sistem na Kosovu, a koji je podjednako uticao na skoro sve zajednice.

Pripadnici srpske zajednice koji koriste usluge zdravstvenog sistema koji na Kosovu finansira Ministarstvo zdravlja Srbije naglasili su da su tokom posmatrane godine sanitetska vozila koja funkcionišu u okviru ovog sistema u više navrata bila zaustavljena na prelazima, uz često rigoroznu kontrolu vozila i medicinskog osoblja¹⁰⁹. Na slične prepreke su nailazili i pogrebni prevoznici koji su prilikom ulaska na Kosovo zadržavani i po nekoliko sati usled navodnih tvrdnji policije da je zabranjeno pokojnike prevoziti u uslovima pandemije¹¹⁰. Sa druge strane, kao i tokom 2020. godine, građani srpske nacionalnosti su zbog kašnjenja uvoza vakcina na Kosovo bili primorani da putuju u Srbiju kako bi primili prvu ili drugu dozu. Pristup vakcinama u Srbiji su imale sve osobe koje su posedovale zdravstvene knjižice izdate od strane Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, pravo koje su iskoristili i pripadnici **goranske, romske i albanske zajednice**¹¹¹.

¹⁰⁵ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih između avgusta i oktobra 2022.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih za potrebe ovog istraživanja u periodu od avgusta do oktobra 2022.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ NVO AKTIV, *Početak vakcinacije u srpskim sredinama na Kosovu*, 2021, dostupno na: http://NVOaktiv.org/uploads/files/Work%20SRB_compressed.pdf

Tokom pandemije, Romi, Aškalijske i Egipćani dodatno su se suočavali sa diskriminacijom i ograničenim pristupom zdravstvenim uslugama i osiguranju, što ih je dodatno marginalizovalo u odnosu na ostale zajednice na Kosovu. Nezadovoljavajući uslovi funkcionisanja zdravstvenog sistema u vremenu pandemije produbili su problem ranjivosti ove zajednice u svetlu pristupa zdravstvenoj zaštiti. Osim neljubaznog tretmana od strane medicinskog osoblja, pripadnici ovih zajednica su nailazili na slučajeve odbijanja pružanja usluga u bolnicama i ambulancama bez davanja validnog objašnjenja. Kao jedan od problema koji eksperti iz ovih zajednica naglašavaju kao ključan, a koji iziskuje hitnu promenu u praksi rada zdravstvenih ustanova, je poboljšanje kvaliteta prenatalne nege, koja je, kako tvrde, lošija za pripadnike ove zajednice u poređenju sa ostalim.

Bošnjaci koji žive u oblastima Župe i Podgore ni tokom 2021. godine nisu imali adekvatan pristup medicinskoj nezi i primarnoj zdravstvenoj zaštiti usled nedostatka medicinskog osoblja, te su mnogi bili prinuđeni da pomoć potraže u Prizrenu, što je podrazumevalo dodatne finansijske troškove. Uprkos pozivima lokalnih mesnih zajednica opštini Prizren da se pozabavi ovim problemom, rešenje tokom posmatrane godine nije postignuto. **Goranci** koji žive u udaljenim naseljenim mestima opštine Dragaš imali su poteškoća prilikom pristupa zdravstvenim i ostalim uslugama tokom zimskih meseci usled snegom zavejanih puteva koji, prema tvrdnjama tamošnjeg živilja, nisu redovno i na vreme čišćeni.

LIČNA DOKUMENTA

U 2021. godini, pristup ličnim dokumentima i državljanstvu je i dalje neugodno pitanje, posebno za određene pripadnike srpske i romske, aškalijske i egipćanske zajednice. Jedan od glavnih izvora ovog problema su administrativna uputstva¹¹² izdata od strane Ministarstva unutrašnjih poslova u kojima su navedene smernice u skladu sa Zakonom o državljanstvu, a koje regulišu okolnosti u kojima se može steći državljanstvo i regulišu koja su dokumenta potrebna za da bi se okončali postupci vezani za to. Jedan broj intervjuisanih osoba izneo je svoje mišljenje da su ova uputstva (naizgled) stvorila administrativnu blokadu za mnoge koji žele da steknu kosovska lična dokumenta,¹¹³ posebno mlađi stanovnici koji su rođeni van Kosova (tj. u Srbiji).¹¹⁴ Istraživanje koje je sprovedeno za potrebe ovog izveštaja, ukazalo je na (relativno) veliki broj kosovskih Srba, posebno onih koji žive južno od reke Ibar, kojima je uskraćen pristup državljanstvu i koji nisu mogli da efikasno reše ovo pitanje. Jedna od osoba koje smo intervjuisali navela je, da po njenom mišljenju, samo u Goraždevcu je bilo 'najmanje' 25-30 osoba kojima je odbijen zahtev za izdavanje ličnih dokumenata.¹¹⁵ U istoj situaciji je i jedan broj pojedinaca u oblastima u i oko Osojana, kao i u drugim delovima Kosova gde ima velik broj povratnika. Službama za pružanje besplatne pravne pomoći, kao i Ombudsmanu Kosova, skrenuta je pažnja na veliki broj slučajeva i oni trenutno rade na potencijalnim rešenjima.

¹¹² Ministarstvo unutrašnjih poslova, ADMINISTRATIVNO UPUTSTVO (MUP) br. 05/2020 O KRITERIJUMIMA I POSTUPKU ZA STICANJE DRŽAVLJANSTVA REPUBLIKE KOSOVO, 2020.

¹¹³ Jedan od uzroka za ovo je očigledno član 7 Administrativnog uputstva (Sticanje državljanstva rođenjem van teritorije Republike Kosovo kada jedan od roditelja ima drugo državljanstvo) jer zahteva da su OBA roditelja podnosioca zahteva 'saglasna' sa svojim dete koje dobija državljanstvo.

¹¹⁴ Na osnovu informacija prikupljenih tokom terenskog istraživanja sprovedenog u oblastima Kosova naseljenim Srbima. Tri (3) slučaja su potvrđena direktnim kontaktom sa uključenim pojedincima.

¹¹⁵ Na osnovu obavljenog intervjua sa aktivistkinjom civilnog društva iz Goraždevca, septembra 2022..

Na svetskom nivou, godinu 2021. obeležio je spor ekonomski oporavak nakon COVID-19 lokdauna, kao i stalni rast cena robe široke potrošnje koji je bio udar na džepove građana Kosova, bez obzira na njihovu etničku pripadnost. Iako je kosovska vlada, kao i mnoge druge širom Evrope, ponudila pakete ekonomske pomoći koji su bili usmereni da ublaže finansijski uticaj pandemije, to je samo malo ublažilo dugoročne ekonomske nedaće. Kosovo je već bilo u ranjivom položaju, sa visokom stopom nezaposlenosti, sporadičnim zapošljavanjem i radom u 'sivoj' ekonomiji, koji su predstavljali obeshrabrujuće izazove, posebno za mlade ljude. Nevećinskim zajednicama na Kosovu, od kojih su mnoge u posebno teškom položaju zbog svog slabog društveno-političkog položaja, uticaj smanjene ekonomije posebno je teško pao. U suštini, prethodno slabe ekonomske performanse Kosova značile su da je pandemija dodatno uništila njegova preduzeća, koja su pretrpela zatvaranje i smanjenje poreskih prihoda.¹¹⁶

Prema informacijama prikupljenim tokom procesa istraživanja među pripadnicima **srpske, bošnjačke, turske, goranske i romske, aškalijske i egipćanske zajednice**, ukupan uticaj pogoršanja ekonomske klime (koja je usledila nakon pandemije COVID-19) doživljava se negativno. Sagovornici i učesnici fokus grupa su istakli da su talasi otpuštanja među pripadnicima nevećinskih zajednica ugrozili njihovo ionako narušeno finansijsko blagostanje. Štaviše, smatrali su da mere ekonomske pomoći nisu uzele u obzir potrebe pripadnika nevećinskih zajednica. Ovo je stvorilo situaciju u kojoj su mnogi pojedinci sve više zavisili od pomoći dijaspore.¹¹⁷

Na najnižem nivou, to je značilo da su mnoge porodice koje su zavisile od izvora prihoda koji su ranije bili ograničeni i često vezani za rođake koji žive u inostranstvu,¹¹⁸ bile suočene sa trošenjem svoje ušteđevine. Moglo bi se reći da su pripadnici zajednice Roma, Aškalijske i Egipćanske, koji se često bave neformalnim radom (sakupljanje sekundarnih sirovina, sezonski rad, prodaja robe na otvorenim pijacama), bili jedni od zajednica koje su najviše pogođene ekonomskom krizom jer su sve te aktivnosti bile ograničene tokom pandemije. To je dovelo do situacije da su se članovi te zajednice, koji su već bili osiromašeni, suočavali sa sve većim nevoljama zbog poteškoća u obezbeđivanju hrane, vode, higijenskih proizvoda i plaćanju komunalnih i drugih troškova.¹¹⁹

¹¹⁶ Evropska Komisija, *Kosovo* 2021 Izveštaj*, 2021, dostupno na : <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Kosovo%202021%20report.PDF>

¹¹⁷ Na osnovu intervjua i fokus grupa sa pripadnicima zajednica kosovskih Srba, Goranaca, Bošnjaka, Turaka i Roma, Aškalijske i Egipćanske.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Na osnovu fokus grupa sprovedenih sa pripadnicima zajednica Roma, Aškalijske i Egipćanske između avgusta i oktobra 2022.

PROCES POV RATKA

Na izuzetno nizak stepen dinamike procesa povratka raseljenih lica na Kosovo u poslednje dve decenije uticao je niz faktora od kojih su najznačajniji nebezbedno okruženje, nerešeni imovinsko-pravni odnosi, ograničen pristup institucionalnim uslugama na maternjem jeziku, ograničena sloboda kretanja, uzurpacija privatne imovine, te finansijski skupi i vremenski dugi sudski procesi povratka iste originalnim vlasnicima. Kao jedan od ključnih činilaca koji periodično pospešuju efekat prethodno navedenih faktora jeste često jačanje nacionalističkih diskursa koji se mogu uočiti u javnom prostoru na Kosovu, a koji (in)direktno stigmatizuju pripadnike nevećinskih, a time i povratničkih zajednica. Pozivi raseljenim licima koji dolaze od strane donosioca odluka na centralnom nivou često odišu neiskrenim porukama koje su praćene tvrdnjama koje su u suprotnosti sa objektivnim ograničenjima i preprekama koje onemogućavaju održiv povratak izbeglica. Prema tvrdnjama povratnika, institucionalna podrška osobama koje su odlučile da se vrate svojim domovima nije u skladu sa zakonima definisanim obavezama, naročito kada su u pitanju one koje su u nadležnosti lokalnih institucija¹²⁰. Uz to, postoji nejednak odnos pojedinih opštinskih organa prema povratnicima koji se nalaze na teritoriji njihove nadležnosti.

Posebno ranjivu grupaciju u okviru povratničke zajednice čine **Aškalije, Egipćani i Romi**, koji žive u naročito teškim životnim uslovima. Pojedine opštine na Kosovu i tokom 2021. godine nisu dodelile prethodno obećano zemljište u opštinama van onih u kojima su matično rođeni i u kojima su posedovali imovinu pre izbeglištva¹²¹. Pored ovog problema, pripadnici ovih zajednica nailazili su na problem pristupa dokumentima, obrazovanju i uslugama, nakon uspešno sprovedenog procesa povratka u matičnu ili opštinu u kojima im je dodeljeno zemljište. Povratnici su takođe bili česta meta verbalne diskriminacije od strane komšija¹²². Prema tvrdnjama skupštinskih predstavnika ovih zajednica, prethodno navedeni faktori su presudno uticali na nemogućnost povratka oko 400 Aškalija, Roma i Egipćana tokom 2021. godine, iako su iskazali želju i obavestili nadležne institucije o povratku¹²³.

Proces povratka na Kosovo posebno je privukao pažnju domaće i regionalne javnosti nakon povratka građanke srpske nacionalnosti Dragice Gašić u rodnu Đakovicu. Nakon odluke Agencije za verifikaciju i upoređivanje imovine, gospođa Gašić je dobila pravo na povratak u stan koji je u periodu između iseljenja i odluke bio uzurpiran. Povratak u stan u njenom vlasništvu uzburkao javnost u Đakovici, te je usledila reakcija tamošnje *Organizacije predstavnika porodica nestalih lica* i pojedinih nevladinih organizacija iz ovog grada u kojima su institucije pozvane da ne dopuste da se gospođa Gašić vrati u svoj stan¹²⁴. Kao posledica ovih i sličnih poziva, Opština Đakovica je protiv povratnice pokrenula parnični postupak usled navodne uzurpacije stana¹²⁵, koji je Osnovni sud u Đakovici odbacio kao neosnovan. Retka osuda pokretanja ovog procesa došla je od strane *Fonda za humanitarno pravo i Inicijative mladih za ljudska prava*¹²⁶.

¹²⁰ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih za potrebe ovog istraživanja u periodu od avgusta do oktobra 2022.

¹²¹ SAD Stejt department, *KOSOVO 2021 IZVEŠTAJ O LJUDSKIM PRAVIMA*, 2022, str. 18, dostupno na: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/02/313615_KOSOVO-2021-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf

¹²² Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih za potrebe ovog istraživanja u periodu od avgusta do oktobra 2022.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Slobodna Evropa, *Dragica Gašić nepoželjna u Đakovici, Vlada Kosova ćuti*, 2021, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/slucaj-dragica-gasic-djakovica-povratak-raseljena-lica/31331295.html>

Međutim, javna reakcija manjeg broja institucija i međunarodnih organizacija i diplomatskih misija usledila je tek nakon nekoliko slučajeva zastrašivanja¹²⁷ i provaljivanja¹²⁸ u stan gospođe Gašić¹²⁹. Institucije su u poslednjem slučaju reagovala, te je provalnik uhapšen¹³⁰. Sa druge strane, premijer Aljbin Kurti je zloupotrebio ovaj slučaj i iskoristio ga u javnom nastupu u kontekstu optužbi na račun Srbije za izvršenje navodnog genocida, što je dodatno ugrozilo bezbednost povratnice¹³¹.

Kao što će biti dodatno pojašnjeno u odeljku koji se bavi pitanjem bezbednosti, sa praksom pritisaka na povratnike srpske nacionalnosti u obliku fizičkih napada i ugrožavanja/krađe privatne imovine povratnika, naročito u zapadnom delu Kosova, je nastavljeno i tokom 2021. godine. Prema tvrdnjama intervjuisanih povratnika iz ovog dela Kosova, i pored gorenavedenih, ključan faktor koji demotiviše i ujedno onemogućava bezbedan, održiv i adekvatan povratak raseljenih lica su nekvalitetno/proceduralno vođeni i vremenski predugo odlagani sudski procesi utvrđivanja vlasništva nad uzurpiranom imovinom, koji su, u krajnjoj instanci, „u potpunosti obesmislili proces povratka”. Ovi i pregršt ostalih problema preduslov su i dalje niskog broja povrataka, u prilog čemu govori činjenica da se tokom 2021. godine na Kosovo prema podacima UNHCR-a vratilo samo 368 osoba¹³².

¹²⁵ KosSev, *Opština Đakovica pokrenula parnični postupak protiv Dragice Gašić zbog „uzurpacije stana“*, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/petkovic-opstina-djakovica-pokrenula-parnicni-postupak-protiv-dragice-gasic-zbog-navodne-uzurpacije-stana/>

¹²⁶ KosSev, *FHP i YIRH Kosova: Vlasti u Đakovici da povuku tužbu protiv Gašić, u suprotnosti je sa Ustavom*, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/fhp-i-yirh-kosova-vlasti-u-djakovici-da-povuku-tuzbu-protiv-gasic-u-suprotnosti-je-sa-ustavom/>

¹²⁷ Balkan Insight, *Kosovo's Most Famous Serb Returnee Suffers Break-In (Najpoznatija srpska povratnica na Kosovu doživela provalu)*, 2021, dostupno na: <https://balkaninsight.com/2021/07/28/kosvos-most-famous-serb-returnee-suffers-break-in/>

¹²⁸ KosSev, *Kancelarija za KiM: Dragici Gašić obijen i ispreturan stan, ukradeni nadzorna kamera i ruter*, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/kancelarija-za-kim-dragici-gasic-obijen-i-ispreturaan-stan-ukradeni-nadzorna-kamera-i-ruter/>

¹²⁹ U različitim periodima su se povodom slučaja gospođe Gašić javno oglasili i osudili diskriminišući tretman prema povratnici sledeći subjekti: OEBS na Kosovu, ambasade SAD, Nemačke i UK na Kosovu, Zaštitnik građana (Ombudsman), poslanica Skupštine Mimoza Kusari Ljilja.

¹³⁰ Evropa e Lirë/Slobodna Evropa na Albanskom: *Arrestohet personi që theu banesën e Dragica Gashiqit (Uhapšena osoba koja je provalila u stan Dragice Gašić)* 2021, dostupno na: <https://www.evropaelire.org/a/arrestim-thyerja-e-baneses-se-dragica-gashiqit/31387053.html>

¹³¹ KosSev, *Kurti u Briselu: Srbija je došla na Kosovo genocidom i otišla sa genocidom, Vučić zloupotrebljava Dragicu*, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/kurti-u-briselu-srbija-je-dosla-na-kosovo-genocidom-i-otisla-sa-genocidom-vucic-zloupotrebljava-dragicu/>

¹³² Balkan Insight, *Srpska izbeglica se vratila kući na Kosovu, 22 godine nakon što je izbegla*, 2021, dostupno na: <https://balkaninsight.com/2022/03/02/serb-refugee-returns-to-kosovo-home-22-years-after-fleeing/>

VI. IDENTITET I KULTURNO NASLEĐE

Pitanja identiteta i kulturnog nasleđa na Kosovu su često, kao i mnogo puta u prošlosti, korišćena kao oružje u širem narativu i bitkama oko istorije i teritorije, često u širem kontekstu, od negiranja prava na nešto do kontrole u vezi sa istorijskim spomenicima. Pored toga, Kosovski pravni okvir daje garancije o zaštiti kulturnog nasleđa, kao i prava zajednicama da se slobodno razvijaju i neguju svoj etnički identitet.

Tokom 2021. godine, rasprave su nastavile da bukne na kosovskoj političkoj sceni oko zaštite kulturnog nasleđa povezanog sa manjinskim zajednicama na Kosovu. Pre svega, odluka "Europa Nostra" da dodaju manastir Visoki Dečani na svoj spisak sedam "najugroženijih" lokaliteta je izazvalo značajnu reakciju¹³³ političkih aktera koji predstavljaju kosovske Albance, kao i određenih nevladinih organizacija koji su osudili taj potez. Takođe, kada je u pitanju manastir Visoki Dečani, vredni napomenuti da je lokalna opština odbila da nastavi da se pridržava odluke Ustavnog suda, koji im je naredio da vrate zemlju koja pripada Srpskoj pravoslavnoj crkvi¹³⁴, što znači da se sukob nastavio i da ostaje nerešen do objavljivanja ovog izveštaja. Takođe, gradonačelnik Dečana, Baškim Ramosaj, je kategorički izjavio da će ignorisati odluku Ustavnog suda. Iako kosovski zakon pruža široku zaštitu svetilištima i bogomoljama, spremnost vlasti, posebno na lokalnom nivou, da primene relevantne propise je često dovedena u pitanje od strane građana, organizacija civilnog društva a svakako i međunarodnih tela koja su zadužena za očuvanje kulturnog nasleđa. Ubrzo nakon što je spisak "Europa Nostra" objavljen, Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda na Kosovu (CDHRF) je objavio niz optužbi protiv igumana manastira Visoki Dečani, Save Janjića, tvrdeći da je on "mogući" ratni zločinac i da je možda učestvovao u kršenju ljudskih prava tokom sukoba krajem 90-ih¹³⁵. Ovo je izazvalo odgovor od strane nevladinih organizacija i medija unutar srpske zajednice na Kosovu, koji su osudili te optužbe kao neosnovane¹³⁶.

Tokom 2021. godine, NVO AKTIV je zabeležila ukupno dvadeset četiri (24) incidenta (kriminalne prirode) koji su obuhvatali nanošenje štete, vandalizam, i/ili krađu imovine koja pripada Srpskoj pravoslavnoj crkvi (SPC), i koji su se uglavnom desili u manjim, izolovanim zajednicama. Nisu samo crkve bile na meti; određeni broj napada različitog stepena i prirode su izvršeni i na džamije i na jednu katoličku crkvu, gde je često motiv bio finansijske prirode (npr. krađa iz kutije za donacije iz džamije u Kačaniku)¹³⁷. Takođe, kosovska policija je zabeležila porast broja incidenata koji su za metu imali verske objekte (od 56 u 2020. godine na 87 u 2021. godini), od kojih su 56 bili na islamske verske objekte, 30 na SPC i jedan na katoličke¹³⁸.

¹³³ EuropaNostra, *Uvrštavanje manastira Dečana na listu 7 najugroženijih mesta u Evropi 2021.*, 2021, dostupno na: <https://www.europanostra.org/inclusion-of-the-decani-monastery-on-the-2021-list-of-7-most-endangered-heritage-sites-in-europe/>

¹³⁴ KosSev, „Ali Hadri“ protiv poziva američkog ambasadora da Ustavni sud izvrši svoju odluku o vraćanju zemljišta manastiru, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/udruzenje-istoricara-iz-decana-manastir-da-se-izvini-za-genocid-spc-i-srbije-pre-nego-sto-trazi-imovinu/>

¹³⁵ KosSev, CDHRF od „spaljivanja“ Albanaca u Trepči 1999. godine, preko 17. marta, do oca Save kao „mogućeg“ ratnog zločinca, 2021, dostupno na: <https://kossev.info/cdhrf-from-the-burning-of-albanians-in-trepca-in-1999-through-to-march-17th-to-fr-sava-as-a-possible-war-criminal/>

¹³⁶ NGO AKTIV, Saopštenje za javnost, 2021, dostupno na: <http://ngoaktiv.org/srb/news/press-release>

¹³⁷ State Department, *KOSOVO 2021 MEĐUNARODNI IZVEŠTAJ O VERSKIM SLOBODAMA*, 2021, str. 13, dostupno na: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/04/KOSOVO-2021-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf>

¹³⁸ Ibid.

Što se tiče pitanja o nematerijalnom kulturnom nasleđu, kao što je etnonacionalni identitet, situacija je malo manje jasna. Neki pripadnici goranske zajednice su izrazili mišljenje da je njihov osećaj nacionalne pripadnosti često poreknut ili ignorisan, te da je njihovo kulturno nasleđe više potcenjeno¹³⁹. Slično, neki pripadnici turske zajednice su naveli ono što oni vide kao velike poteškoće u osnovanju kulturnog centra u Prizrenu kao primer širih problema sa kojima se suočavaju u vezi sa promocijom i očuvanjem svoje kulture i istorije¹⁴⁰.

¹³⁹ Na osnovu fokus grupa sprovedenih sa članovima goranske i turske zajednice između avgusta i oktobra 2022.

¹⁴⁰ Ibid.

VII. MANJE NEVEĆINSKE ZAJEDNICE

Za razliku od istraživačkih radova sličnog karaktera, NVO AKTIV je, počevši od objavljivanja *Procene statusa prava nevećinskih zajednica za 2020. godinu*, analizirao probleme i interese manje brojnih nevećinskih zajednica - Jevreja, Hrvata i Crnogoraca. Kada je reč o problemima sa kojima se ove zajednice na Kosovu suočavaju, tokom posmatrane 2021. godine nije došlo do značajnih pozitivnih pomaka u odnosu na procenu stanja poštovanja njihovih prava, a koji su izdvojeni u prethodno navedenoj publikaciji¹⁴¹. Uprkos činjenici da su u pitanju manje brojne zajednice, prepreke i problemi sa kojima se njihovi pripadnici suočavaju na Kosovu zavređuju posebnu pažnju, posebno u svetlu manjeg interesovanja institucija lokalnog i centralnog nivoa vlasti za dinamiku unapređivanja prava i uslova života, te odsustva zakonodavne formalizacije njihovog statusa.

U cilju rešavanja problema koji tište pripadnike **crnogorske zajednice**, Udruženje Crnogoraca Kosova uputilo je krajem marta 2021. godine zvaničan zahtev Vladi u kojem je naveden zahtev za što hitniju izradu akcionog plana za implementaciju *Strategije za afirmaciju i integraciju crnogorske zajednice*, koja je usvojena 2016. godine¹⁴². Poziv je proizašao iz činjenice da se relevantne institucije nisu pozabavile ovim predlogom, a period koji pokriva (2016-2021) je zapravo istekao. Prema tvrdnjama sagovornika iz ove zajednice, zamajac koji je mogao biti uspostavljen zvaničnim usvajanjem Strategije bi u dosadašnjem periodu čak i u ograničenoj meri doprineo poboljšanju poštovanja prava ove zajednice kroz proces pravne formalizacije. Da je u pitanju i te kako važan korak za kosovske Crnogorce govori i činjenica da je još jedna organizacija koja se bavi interesima ove zajednice, Unija Crnogoraca Kosova, pozvala zamenicu premijera zaduženu za nevećinske zajednice, Emiliju Redžepi, da se u što kraćem roku započne sa implementacijom Strategije¹⁴³. Na sastanku gospođe Redžepi i predsednika Udruženja Crnogoraca „Lovćen“, istaknuto je da je neophodno uključiti jednog (1) predstavnika ove zajednice koji bi u bliskoj saradnji i koordinaciji sa Vladom radio na postepenom rešavanju ključnih izazova sa kojima se ova zajednica susreće na svakodnevnom nivou¹⁴⁴. Međutim, teme poput poštovanja jezičkih, prava povratnika, socio-ekonomskih uslova života, pristupa uslugama, dokumentima i obrazovanju, te očuvanja kulturnog identiteta, nisu se našle na vrhu agende institucija, čime su prethodno navedeni zahtevi ostali neuslišeni.

¹⁴¹ NVO AKTIV, *Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu (2020)*, 2021, str. 69-73, dostupno na: [http://NVOaktiv.org/uploads/files/Kosovo\(Srb\)web.pdf](http://NVOaktiv.org/uploads/files/Kosovo(Srb)web.pdf)

¹⁴² Kosovo Onlajn, *Udruženje Crnogoraca Kosova pozvalo Kurtija da uredi njihov formalno-pravni položaj*, 2021, dostupno na: <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/udruzenje-crnogoraca-pozvalo-kurtija-da-uredi-njihov-formalno-pravni-polozej-24-3>

¹⁴³ Info-KS, *INTEGRACIJA I AFIRMACIJA ZAJEDNICE Unija Crnogoraca na Kosovu uputila otvoreno pismo Emiliji Redžepi*, 2021, dostupno na: <https://www.info-ks.net/vijesti/kosovo/124145/unija-crnogoraca-na-kosovu-uputila-otvoreno-pismo-emiliji-redzepin>

¹⁴⁴ RTK2, *Predstavnik Crnogorske zajednice treba biti deo Vlade*, 2021, dostupno na: <https://www.rtklive.com/rtk2/?id=2&r=64963>

Hrvatska zajednica se tokom analizirane godine suočavala sa i dalje aktuelnim i ključnim problemima: lošim socio-ekonomsko stanjem, migracionim tendencijama i nedostatkom značajnog institucionalnog angažovanja u njihovom rešavanju. Stanovništvo u sredinama naseljenim ovom zajednicom pozitivno je ocenilo interesovanje (kao i sve učestalije posete zvaničnika) Republike Hrvatske za aktuelizovanjem i rešavanjem nekih od prepreka koji stoje na putu potpune integracije u kosovsko društvo¹⁴⁵. Uz to, naročito je pozitivno ocenjen početak procesa revitalizacije i obnove arhitektonsko-kulturnog nasleđa u Hrvatima naseljenim Letnici¹⁴⁶ i Janjevu¹⁴⁷. Nasuprot tome, istaknuti predstavnici ove zajednice su tokom istraživanja naglasili da je trenutno stanje alarmantno usled velikih talasa migracije sa Kosova, te ostankom isključivo starijih i često socijalno ugroženijih slojeva. U prilog ovoj tvrdnji svedoče i izjave predstavnika zajednice iz Janjeva, koji su istakli da je trenutni broj kosovskih Hrvata u Janjevu smanjen na do sada rekordnih 160¹⁴⁸. Osim toga, kao i prethodnih godina i triju decenija, pitanje lične i imovinske bezbednosti primarno predodređuje i uslovljava odluku tamošnjeg stanovništva u prilog odlaska sa Kosova¹⁴⁹.

Pripadnici jevrejske zajednice pozdravili su najavu otvaranja ambasade Izraela kao korak koji će u značajnoj meri doprineti zaštiti njihove kulturne baštine na Kosovu, te intenzivnijem staranju o interesima i opstanku ove manje brojne zajednice¹⁵⁰.

¹⁴⁵ Ministarstvo obrane, *Posjet ministra Banožića hrvatskoj zajednici u Janjevu*, 2021, dostupno na: <https://www.morh.hr/posjet-ministra-banozica-hrvatskoj-zajednici-u-janjevu/>

¹⁴⁶ UNDP, UDISANJE NOVOG ŽIVOTA *Obnavljanje kulturnog nasleđa u Letnici*, 2021, dostupno na: <https://undpkosovo.exposure.co/breathing-new-life>

¹⁴⁷ RTV KIM, *Janjevo: EU ulaže dva miliona evra u turizam i očuvanje kulturnog nasleđa*, 2021, dostupno na: <https://www.radiokim.net/vesti/drustvo/janjevo-eu-ulaze-dva-miliona-evra-u-turizam-i-ocuvanje-kulturnog-nasledja.html>

¹⁴⁸ HRT: Glas Hrvatske, *U Janjevu ostalo samo 160 Hrvata*, 2021, dostupno na: <https://glashrvatske.hrt.hr/hr/izvan-domovine/u-janjevu-ostalo-samo-160-hrvata-3773566>

¹⁴⁹ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih za potrebe ovog istraživanja u periodu od avgusta do oktobra 2022.

¹⁵⁰ Ibid.

VIII. TRI KLJUČNA INTERESA SVAKE OD NEVEĆINSKIH ZAJEDNICA

Bošnjaci

1. Neophodno je unaprediti kvalitet obrazovanja na bosanskom jeziku putem neometane nabavke udžbenika i proširenja ponude smerova na univerzitetima (pre svega u Prizrenu i Peći) radi razvoja potencijala bošnjačke zajednice na Kosovu. Uz to, neophodno je unaprediti i kvalitet usluga koje se pružaju na bosanskom jeziku institucija na lokalnom i centralnom nivou.
2. Poboljšanje ekonomske situacije putem pružanja subvencija za poljoprivrednike i biznise.
3. Povećanje prisustva pripadnika policije u selima regionima Župe i Pogore.

Crnogorci

1. Utvrđivanje broja pripadnika crnogorske zajednice na Kosovu, s ciljem njenog povećanja i jačanja podrške i institucionalnog razvoja.
2. Preduzimanje afirmativnih aktivnosti usmerenih na crnogorsku zajednicu koja živi na Kosovu, sa posebnim naglaskom na očuvanje i unapređenje sveobuhvatnog položaja i identiteta.
3. Promovisanje i puna integracija crnogorske zajednice u kosovsko društvo i izjednačavanje sa drugim nevećinskim zajednicama na Kosovu.

Goranci

1. Jačanje ekonomske komponente i borba sa nezaposlenošću među pripadnicima goranske zajednice, pre svega putem prevazilaženja jezičke barijere kao ključnog problema konkurentnosti na kosovskom tržištu rada. Ovo važi i za pristup institucionalnim uslugama i komunikaciju sa službenicima na maternjem jeziku.
2. Uspostavljanje održivih uslova za sprečavanje migracije pripadnika goranske zajednice i napuštanje Gore.
3. Omogućavanje pristupa obrazovanju mlađim pripadnicima goranske zajednice, kao preduslova potpune integracije u kosovsko društvo.

Jevreji

1. Očuvati i zaštititi kulturno i arhitektonsko nasleđe kosovskih Jevreja.
2. Omogućiti učešće pripadnika jevrejske zajednice u radu tela koja se bave pitanjima prava nevećinskih zajednica (poput Savetodavnog veća za zajednice).
3. Sprovesti u delo već postojeći plan o izgradnji/obnovi sinagoga na Kosovu.

Hrvati

1. Uspostaviti održivi okvir za političko zastupanje interesa zajednice kosovskih Hrvata na centralnom i lokalnom nivou, putem njenog zvaničnog priznanja kao nevećinske zajednice u okviru Ustava i relevantnih zakona.
  2. Pozabaviti se problemom visoke nezaposlenosti, naročito među pripadnicima mlađih generacija kosovskih Hrvata.
  3. Poboljšati kvalitet i dostupnost usluga koje se pružaju pripadnicima starije generacije kosovskih Hrvata.
-

Romi, Aškalije i Egipćani

1. Podjednako i potpuno uključivanje pripadnika zajednice Roma, Aškalija i Egipćana u proces zapošljavanja i inkluzivno omogućavanje pristupa zdravstvenim, obrazovnim i ostalim javnim uslugama, kao ključnih faktora za integraciju u kosovsko društvo.
  2. Jačanje institucionalnih mehanizama u borbi protiv diskriminacije kao ključnog problema u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava pripadnika romske, aškalijske i egipćanske zajednice.
  3. Omogućavanje učenja romskog kao fakultativnog jezika u obrazovnim institucijama sa značajnim prisustvom pripadnike ovih zajednica.
-

Srbi

1. Institucije centralnog i lokalnog nivoa da poboljšaju bezbednosne uslove života za kosovske Srbe, naročito onih koji žive južno od reke Ibar. Ovo podrazumeva procesuiranje slučajeva krivičnih dela ugrožavanja privatne i imovinske bezbednosti, kao i javnu osudu incidenata od strane zvaničnika centralnog i lokalnog nivoa vlasti.
  2. Omogućiti održivi povratak raseljenih Srba na Kosovo, uz systemske izmene u procesu rešavanja imovinsko-pravnih sporova u slučajevima uzurpirane imovine.
  3. Bezbednosno zaštititi kulturno i istorijsko nasleđe Srpske pravoslavne crkve na Kosovu.
-

Turci

1. Pružiti pripadnicima turske zajednice kvalitetnije obrazovanje na turskom jeziku, naročito na nivou višeg obrazovanja. Takođe, neophodno je obezbediti učenje albanskog jezika za pripadnike ove zajednice na svim nivoima obrazovanja.
2. Systemsko rešavanje problema nezaposlenosti među mlađim generacijama kosovskih Turaka, a u cilju sprečavanja sve veće migracije mladih sa Kosova iz redova ove zajednice.
3. Veća ulaganja lokalnih i centralnih institucija u očuvanje kulture i jezika kosovskih Turaka, npr. putem izgradnje dugo najavljivanog Turskog kulturnog centra.

NVO AKTIV
NOVEMBAR 2022